

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Фінанси»
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	07 «Управління та адміністрування»
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: _____
заочна
очна (денна), заочна, дистанційна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему **«Доходи місцевих бюджетів України та шляхи їх оптимізації в умовах воєнного стану»**

(назва теми)

здобувача _____
Вороновської Даші Дмитрівни
(ПІБ, підпис)

Науковий керівник: _____
к.е.н., доцент Славкова А. А.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: _____
д.е.н., професор Буряченко А.Є.
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ.....	6
1.1 Сутність та особливості формування доходів місцевих бюджетів.....	6
1.2 Нормативно-правове регламентування доходів місцевих бюджетів та його зміни в умовах воєнного стану	14
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	21
2.1 Індикатори і показники, що характеризують доходи місцевих бюджетів	21
2.2 Динаміка та структура доходів місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.....	25
2.3 Роль доходів місцевих бюджетів у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану	31
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	39
3.1 Проблеми формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану	39
3.2 Напрями реформування механізму формування доходів місцевих бюджетів для забезпечення фінансової стабільності та ефективного управління в умовах воєнного стану	44
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми. Тема доходів місцевих бюджетів України та їх оптимізації в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною, оскільки воєнний стан створює низку складних економічних викликів. Він призводить до збільшення витрат на потреби оборони та військової діяльності, що значно обтяжує місцеві бюджети. Війна призводить до скорочення економічної активності та зменшення обсягу податкових надходжень у місцеві бюджети. Таким чином, умови воєнного стану потребують пошуку ефективних шляхів оптимізації доходів місцевих бюджетів для забезпечення стійкості фінансової системи, потреб населення та оборони країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів формування доходів місцевих бюджетів присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема Гуржій О. В., Кобець К. О., Міщук Є. В., Рудик Н. В., Пак Н. Т., Плукар Л. А. та інші. Однак, з огляду на соціально-економічні трансформації в Україні, багато питань у цій сфері залишаються відкритими. В умовах військового стану необхідно знайти нові шляхи вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – наукове обґрунтування теоретичних засад і здійснення аналізу практики формування доходів місцевих бюджетів, виявлення проблем, які при цьому виникають, та окреслення шляхів їх вирішення.

Мета досягається через сукупність завдань, які вирішуються у кваліфікаційній роботі:

- дослідити сутність та особливості формування доходів місцевих бюджетів;
- охарактеризувати нормативно-правове регламентування доходів місцевих бюджетів та його зміни в умовах воєнного стану;

- виділити індикатори і показники, що характеризують доходи місцевих бюджетів;
- проаналізувати динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.;
- визначити роль доходів місцевих бюджетів у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану;
- виділити проблеми формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану;
- запропонувати напрями реформування механізму формування доходів місцевих бюджетів для забезпечення фінансової стабільності та ефективного управління в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – доходи місцевих бюджетів України.

Предмет дослідження – фінансові відносини з приводу формування доходів місцевих бюджетів України та їх оптимізації в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної бакалаврської роботи використано теоретичні та емпіричні методи наукового дослідження: наукової абстракції та аналогії (для вивчення сутності та особливостей формування доходів місцевих бюджетів); статистико-економічний (для аналізу динаміки та структури доходів місцевих бюджетів в Україні, їхньої ролі у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану); формальної та діалектичної логіки (для виявлення проблем формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану, виділення напрямів реформування механізму формування доходів місцевих бюджетів для забезпечення фінансової стабільності та ефективного управління в умовах воєнного стану).

Теоретична та практична значущість отриманих результатів. На теоретичному рівні, отримані результати вносять вагому складову у розумінні процесів формування доходів місцевих бюджетів, що допомагає поглибити розуміння процесів управління бюджетними ресурсами та розвинути теоретичну базу фінансової науки. Такі результати можуть бути використані в подальших

наукових дослідженнях та практичній діяльності у галузі фінансів та бюджетного управління.

На практичному рівні отримані результати надають цінні висновки та рекомендації щодо оптимізації доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану, що можуть бути безпосередньо застосовані в управлінні місцевими фінансами. Ці результати сприяють ефективнішому використанню бюджетних ресурсів та забезпечують фінансову стійкість в умовах кризи.

Апробація матеріалів дослідження. За напрямом кваліфікаційної бакалаврської роботи була опублікована наукова стаття на тему «Доходи місцевих бюджетів України у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану» у Науковому віснику Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки» у співавторстві з науковим керівником [43].

Інформаційна база дослідження. Інформаційна база дослідження включає в себе нормативно-правові акти, методичну літературу, матеріали періодичних видань, наукові праці вітчизняних, звіти Міністерства фінансів України, інтернет-ресурси.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1 Сутність та особливості формування доходів місцевих бюджетів

Місцеві бюджети є важливою складовою фінансової системи країни, відіграючи ключову роль у забезпеченні розвитку територіальних громад та задоволенні потреб їх мешканців. Однією з основних складових місцевих бюджетів є доходи, а їх формування відбувається за допомогою різноманітних механізмів та інструментів. Це комплексна тема, що вимагає уважного аналізу та розуміння для ефективного управління фінансовими ресурсами на рівні місцевих громад.

Визначення бюджету та місцевих бюджетів, які надані Бюджетним кодексом України, є важливою основою для розуміння сутності та функцій фінансової системи держави на різних рівнях управління. Згідно з Бюджетним кодексом, бюджет є «планом формування та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення завдань та функцій, які виконуються державними органами та місцевими органами самоврядування протягом певного бюджетного періоду» [1]. Це визначення підкреслює важливість бюджету як інструменту планування та контролю за фінансовими ресурсами, необхідними для забезпечення виконання різних функцій держави та громадянами. Місцеві бюджети, у свою чергу, представляють собою «бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад, а також бюджети районів у містах» [1]. Це означає, що місцеві бюджети є фінансовими планами, спрямованими на забезпечення потреб та розвитку конкретних місцевих громад, включаючи їхні соціально-економічні інтереси та інфраструктурні потреби. Ця дефініція відображає важливість місцевих бюджетів як інструменту фінансового управління на рівні громад, де здійснюється найближче до громадян використання та розподіл фінансових ресурсів.

Дослідження сучасних наукових підходів до розуміння поняття «місцеві бюджети» свідчить про те, що ця концепція в економічній сфері має багатоаспектну природу та інтерпретується вченими по-різному (табл.1.1).

Таблиця 1.1 – Визначення місцевих бюджетів в науковій літературі

Автор	Визначення	Коментар
Гуржій О. В.	Економічна категорія, в якій уособлюється план утворення грошових фондів територіальної громади, які є фінансовим забезпеченням для виконання місцевими радами власних і делегованих функцій та забезпечення реалізації завдань і повноважень [2, с.75].	Підкреслює зв'язок між формуванням фінансових ресурсів місцевої громади та їхнім використанням для виконання функцій місцевими органами влади.
Плукар Л. А.	Сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають у зв'язку з утворенням і використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади у процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства [3, с.162].	Акцентує увагу на соціально-економічному аспекті місцевих бюджетів, вказуючи на їхню роль у забезпеченні розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства через перерозподіл фінансових ресурсів.
Пак Н. Т., Кобець К. О.	Грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міста, села), затверджене відповідною радою [4, с.23].	Конкретизує місцевий бюджет як збалансований план доходів і видатків, що встановлюється і затверджується місцевою радою для конкретної адміністративно-територіальної одиниці.
Міщук Є. В.	Поліфункціональна система економічних відносин, які встановлюються між урядом і громадянами у сфері створення, використання та ефективного розподілу ВВП у грошовому еквіваленті з метою найбільш повного задоволення потреб місцевого населення [5, с.147].	Висвітлює місцевий бюджет як складну систему економічних відносин, спрямовану на задоволення потреб місцевого населення через ефективне використання фінансових ресурсів та перерозподіл ВВП.
Рудик Н. В.	Система формування, розподілу та використання фінансових ресурсів для забезпечення місцевими органами влади покладених на них функцій і завдань, як власних, так і делегованих [6, с.46].	Визначає місцевий бюджет як систему, яка забезпечує формування, розподіл і використання фінансових ресурсів для виконання функцій і завдань, які покладені на місцеві органи влади, незалежно від їхнього походження.

Джерело: розроблено автором на основі [2-6]

Визначення авторів відображають різні аспекти місцевих бюджетів, а саме їхню економічну категорію, систему взаємозв'язків з органами влади та громадянами, а також роль у забезпеченні функцій та завдань на місцевому рівні.

Перше визначення Гуржія О. В. підкреслює фінансове забезпечення місцевих рад для виконання їхніх функцій та повноважень, що акцентує увагу на ролі місцевих бюджетів у виконанні місцевих завдань [2, с.75]. Визначення Плукара Л. А. розглядає місцеві бюджети як інструмент перерозподілу національного доходу для задоволення соціальних потреб суспільства [3, с.162]. Такий погляд розширює розуміння ролі місцевих бюджетів як фактора соціального розвитку. Визначення Пака Н. Т. та Кобця К. О. конкретизує місцевий бюджет як інструмент збалансованого плану доходів і видатків, що підкреслює необхідність управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні [4, с.23]. Визначення Міщука Є. В. відображає складність системи місцевих бюджетів та їхню багатогранність у виконанні різних функцій [5, с.147]. Завершує аналіз визначення Рудика Н. В., що підкреслює важливість ефективного використання фінансових ресурсів для виконання функцій, покладених на місцеві органи влади [6, с.46]. Узагальнюючи, можна стверджувати, що місцеві бюджети є ключовим інструментом фінансового управління на місцевому рівні, який забезпечує фінансову підтримку для виконання різноманітних функцій та завдань, а також задоволення соціальних потреб місцевого населення.

Місцеві бюджети, як складова частина фінансової системи держави, відзначаються рядом характерних ознак, які визначають їхню специфіку та роль у господарському та соціальному житті територіальних громад. Основні ознаки місцевих бюджетів систематизовано на рис.1.1.

Перша ознака – законодавча та нормативно-правова визначеність – означає, що їх створення, функціонування та використання фінансових ресурсів регулюються чіткою системою законів і нормативних актів, які встановлюють правила та процедури їх формування та використання. Друга ознака – територіальна приналежність – місцеві бюджети обслуговують конкретні територіальні громади, такі як села, міста, області. Вони призначені для забезпечення фінансової підтримки для розвитку і забезпечення потреб саме цих конкретних територій.

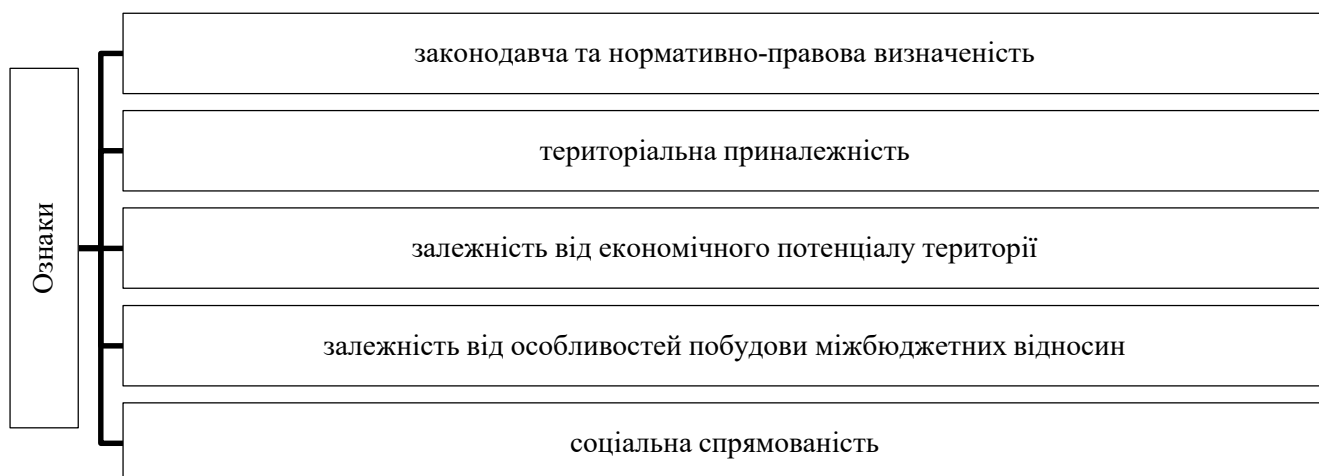

Рисунок 1.1 – Ознаки місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором на основі [7, с.5]

Третя ознака – залежність від економічного потенціалу території – фінансові можливості місцевого бюджету визначаються економічними можливостями самої території. Чим більший економічний потенціал у громаді, тим більше можливостей для формування бюджету та реалізації різноманітних проектів. Четверта ознака – залежність від особливостей побудови міжбюджетних відносин. – місцеві бюджети взаємодіють з іншими рівнями бюджетної системи, такими як державний бюджет, та взаємодіють між собою через механізми міжбюджетних трансфертів, що також впливає на їхню роботу та можливості. П'ята ознака – соціальна спрямованість – є ключовою ознакою місцевих бюджетів. Вони спрямовані на задоволення соціальних потреб місцевого населення, на підтримку освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства та інших сфер, які безпосередньо стосуються життя громадян. Ці ознаки визначають роль місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової стабільності та соціального розвитку територіальних громад.

Дослідження сучасних наукових підходів до розуміння поняття «доходи місцевих бюджетів» показує, що ця категорія має різні аспекти з економічного погляду і трактується вченими по-різному (табл.1.2).

Таблиця 1.2 – Визначення доходів місцевих бюджетів в науковій літературі

Автор	Визначення	Коментар
Гончар Г. П.	Економічні відносини, які виникають у процесі формування фінансових ресурсів на регіональному рівні та призначені для реалізації функцій і завдань органів місцевого самоврядування [8, с.228].	Акцентує увагу на економічних відносинах у процесі формування доходів місцевих бюджетів і їхньому призначенні для виконання завдань місцевого самоврядування.
Опарін В. М.	Доходи, до яких відносять усі надходження відповідного бюджету на безповоротній основі у вигляді податкових і неподаткових платежів, доходів від операцій з капіталом, офіційних трансфертів і доходів державних цільових фондів, включених до бюджету, справляння яких передбачене законодавством України (включаючи трансфери, дарунки, гранти) [9, с. 94].	Конкретизує доходи місцевих бюджетів як усі надходження відповідного бюджету, включаючи різноманітні джерела, такі як податкові та неподаткові платежі, трансфери, доходи від операцій і державні цільові фонди.
Щур Р. І.	Економічні відносини щодо формування дохідної бази місцевого бюджету як основи його податкоспроможності, зокрема власних доходів, з метою фінансового вирівнювання та зростання фінансового потенціалу на стратегічному рівні планування їх розвитку [10, с.115].	Фокусує увагу на формуванні дохідної бази місцевого бюджету, його податковій спроможності та стратегічному плануванні для забезпечення фінансового вирівнювання і зростання фінансового потенціалу.
Канєва Т. В.	Економічні відносини, що виникають при створенні місцевого бюджетного фонду і знаходяться в розпорядженні органів місцевого самоврядування [11, с.187].	Акцентує увагу на економічних відносинах, які виникають при формуванні місцевого бюджетного фонду та їхньому контролі органами місцевого самоврядування.
Юрчишена Л. В.	Економічні відносини, які виникають між певною адміністративно-територіальною одиницею та юридичними і фізичними особами в процесі формування бюджету. [12, с.305].	Враховує реальність місцевих економічних умов і взаємодії.

Джерело: розроблено автором на основі [8-12]

Визначення авторів відображають різні аспекти доходів місцевих бюджетів, зокрема їхні джерела, способи формування та призначення. Визначення Гончара Г. П. підкреслює роль економічних відносин у процесі формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та їхнє призначення для реалізації функцій місцевого самоврядування [8, с.228]. Опарін В. М. конкретизує доходи місцевих бюджетів як сукупність надходжень на безповоротній основі з різних джерел, включаючи

податкові та неподаткові платежі, трансферти та інші [9, с. 94]. Щур Р. І. звертає увагу на формування дохідної бази місцевих бюджетів як стратегічної основи для фінансового вирівнювання та зростання їхнього фінансового потенціалу [10, с.115]. Канєва Т. В. акцентує увагу на економічних відносинах, пов'язаних з формуванням місцевих бюджетів та їхньому контролю органами місцевого самоврядування [11, с.187]. Юрчишена Л. В. відображає увагу на економічних відносинах між адміністративно-територіальними одиницями та особами у процесі формування бюджетів [12, с.305]. Отже, можна зробити висновок, що доходи місцевих бюджетів складаються з різноманітних економічних відносин та надходжень, які формуються на рівні місцевих громад та призначені для виконання функцій самоврядування та розвитку територій. Вони визначаються законодавством, економічним потенціалом території, а також специфікою взаємодії між різними суб'єктами у процесі формування бюджетів.

Основні ознаки доходів місцевих бюджетів систематизовано на рис.1.2.

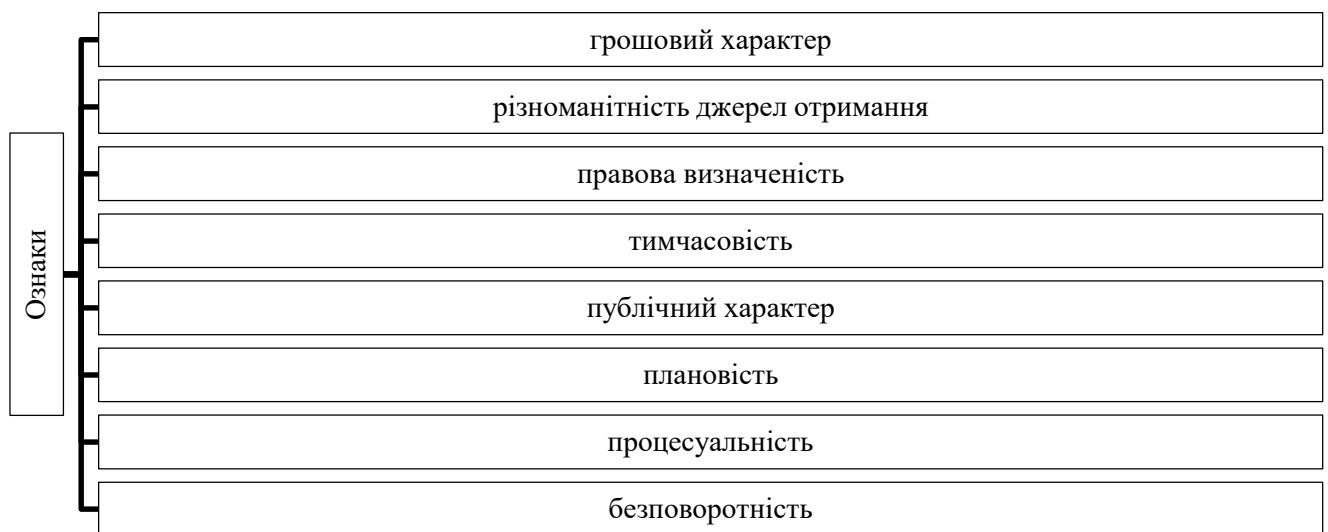

Рисунок 1.2 – Ознаки доходів місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором на основі [13-15]

Доходи місцевих бюджетів проявляються через кілька ключових ознак, що визначають їхню сутність та специфіку. По-перше, вони мають грошовий характер, що означає, що їх виражають у грошовій формі, а не у натуральних показниках. Різноманітність джерел отримання доходів підтверджується чітким переліком,

який закріплений в бюджетному законодавстві. Важливою ознакою є їх правова визначеність, адже поняття та класифікація доходів закріплені у нормативних актах [13, с.49]. Також, доходи мають тимчасовий характер і накопичуються протягом певного періоду, визначеного бюджетним законодавством. Вони спрямовані на задоволення публічного інтересу та плануються заздалегідь, що відображає їхню публічну та планову спрямованість [14, с.14]. Процесуальність доходів визначена законом, включаючи процедури їхнього перерахування та зарахування до бюджету, а також їх безповоротний характер, коли немає необхідності повернення сплачених коштів [15, с.23]. Ознаки доходів місцевих бюджетів, такі як грошовий характер, різноманітність джерел, правова визначеність та публічна спрямованість, визначають їхню ключову роль у фінансовому забезпеченні та соціальному розвитку місцевих громад. Ці ознаки підкреслюють значимість місцевих бюджетів як інструменту задоволення потреб громадян та забезпечення стабільності на місцевому рівні.

У системі формування доходів місцевих бюджетів в Україні використовується формульний підхід. Цей підхід базується на розрахунках прогнозного обсягу доходів, які мають бути передані місцевим бюджетам або вилучені з них до бюджету національного рівня [16, с.64]. Ця система враховує різноманітність економічних та соціальних аспектів на різних територіях країни. Формульний підхід передбачає встановлення нормативів видаткових потреб, які враховують різноманітні особливості кожного регіону. Ці нормативи закладаються у спеціальні формули, що використовуються для розрахунку обсягу доходів місцевих бюджетів [17, с.136]. Формульний підхід враховує такі фактори, як рівень соціально-економічного розвитку, кількість населення, потреби у розвитку інфраструктури, освіти, охорони здоров'я та інші. Важливою особливістю цього підходу є те, що він забезпечує прозорість та об'єктивність у розподілі фінансових ресурсів між різними рівнями влади [18, с.50]. Також, формульний підхід сприяє ефективному використанню бюджетних коштів та забезпечує більшу відповідність між доходами та потребами місцевих громад. У цілому, формульний підхід у

формуванні доходів місцевих бюджетів в Україні є важливим інструментом для забезпечення фінансової стабільності та розвитку регіональних територій.

Складові доходів місцевих бюджетів наведено в табл.1.3.

Таблиця 1.3 – Складові доходів місцевих бюджетів в Україні

Складова	Характеристика
Податкові надходження	Грошові суми, що надходять до місцевих бюджетів від оплати податків та зборів з населення та підприємств.
Неподаткові надходження	Грошові кошти, що надходять до місцевих бюджетів від інших джерел, крім податків.
Доходи від операцій з капіталом	Грошові потоки, що виникають в результаті інвестиційних та фінансових операцій з капіталом місцевих органів та установ.
Доходи від органів державного управління	Грошові надходження від оплати послуг, наданих місцевими органами управління, такими як видача дозволів, ліцензій, консультації тощо.
Доходи від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій	Грошові потоки, що надходять до місцевих бюджетів у вигляді фінансової допомоги, грантів, субсидій від міжнародних та зарубіжних організацій.
Цільові фонди	Спеціальні кошти, що призначені для виконання конкретних цілей та програм розвитку чи соціальної підтримки в межах місцевого бюджету.

Джерело: розроблено автором на основі [19-20]

Аналізуючи складові доходів місцевих бюджетів в Україні, можна визначити різноманітні джерела фінансування, які забезпечують функціонування місцевих органів управління та розвиток територій. Першою складовою є податкові надходження, які становлять основне джерело доходів і залежать від оподаткування населення та підприємств. Доходи від операцій з капіталом виникають в результаті інвестицій та фінансових операцій [19, с.185]. Доходи від органів державного управління надходять від оплати послуг, наданих місцевими органами. Цільові фонди призначені для реалізації конкретних програм та проектів. Доходи від ЄС, урядів іноземних держав та міжнародних організацій складаються з фінансової допомоги та субсидій [20, с.76]. Ця різноманітність джерел доходів забезпечує фінансову стійкість та розвиток місцевих громад, розвиток інфраструктури та соціальних програм на рівні місцевих бюджетів в Україні.

Таким чином, можна зробити висновок про сутність та особливості формування доходів місцевих бюджетів в Україні. Перш за все, доходи місцевих бюджетів є ключовим джерелом фінансування для забезпечення функціонування

місцевого самоврядування та розвитку територій. Їх сутність полягає у грошовому вираженні та має різноманітний характер, включаючи податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, від органів державного управління, від ЄС та інших міжнародних джерел, а також цільові фонди. Формування доходів місцевих бюджетів базується на формульному підході, який враховує різноманітні економічні та соціальні аспекти на різних територіях країни. Цей підхід дозволяє забезпечити прозорість та об'єктивність у розподілі фінансових ресурсів між різними рівнями влади. Важливо також зазначити, що доходи місцевих бюджетів в Україні є складною системою, яка вимагає постійного удосконалення та адаптації до змін у соціально-економічному середовищі. Забезпечення фінансової стабільності та розвитку місцевих громад є стратегічним завданням, для вирішення якого необхідно здійснювати ефективне управління доходами та їх раціональне використання з урахуванням потреб та інтересів громадян.

1.2 Нормативно-правове регламентування доходів місцевих бюджетів та його зміни в умовах воєнного стану

Доходи місцевих бюджетів та їх нормативно-правове регулювання є ключовою складовою фінансової системи, що забезпечує функціонування територіальних громад. Умови воєнного стану, що включаються через певні державні реалії та загрози безпеці, вносять суттєві зміни у цей фінансовий контекст. Вони вимагають адаптації нормативно-правового поля до нових умов, а також ефективного управління та розподілу ресурсів для забезпечення потреб оборони та безпеки громадян. Аналіз нормативно-правового регулювання доходів місцевих бюджетів та їх зміни в умовах воєнного стану є важливим завданням, спрямованим на забезпечення стабільності та ефективності фінансової системи в умовах кризових ситуацій.

Основні нормативно-правові акти, що регулюють формування доходів місцевих бюджетів та сферу регулювання, наведено на рис.1.3.

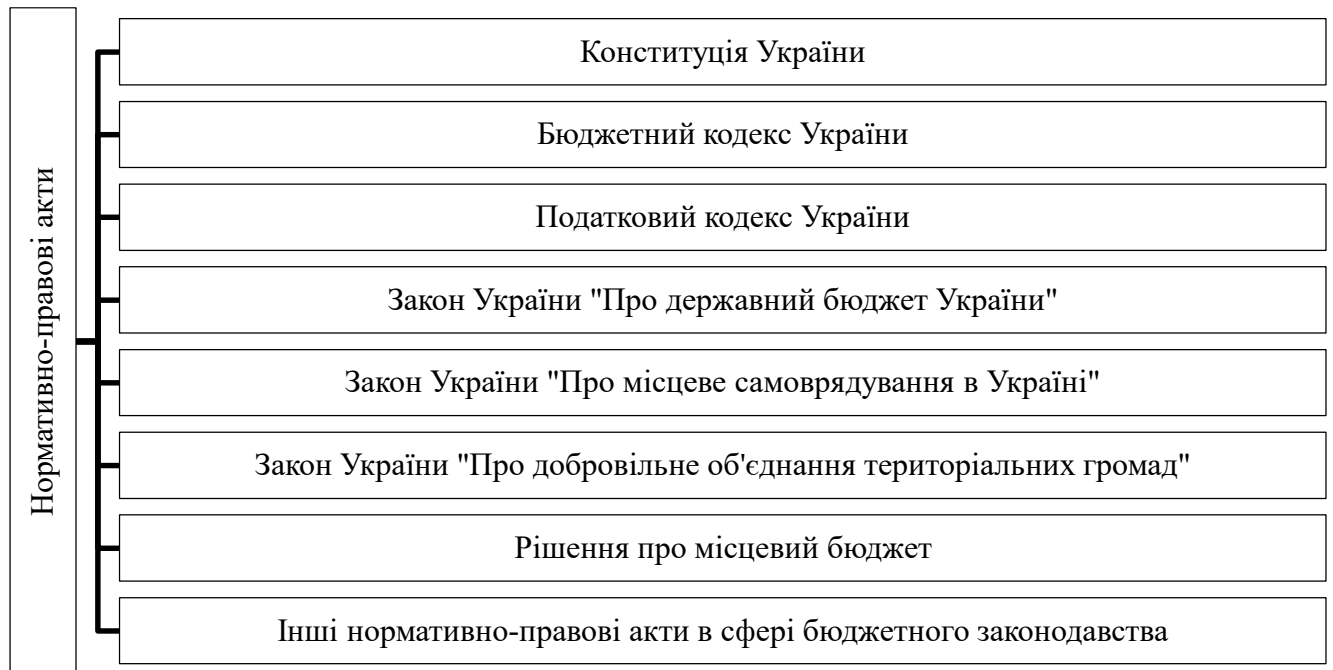

Рисунок 1.3 – Основні нормативно-правові акти, що регулюють формування доходів місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором на основі [21]

Конституція України виступає фундаментальним документом, що визначає основні принципи організації та функціонування держави, включаючи й бюджетну сферу [21]. У контексті формування доходів місцевих бюджетів, цей документ має першочергове значення, оскільки встановлює ключові засади, які регулюють бюджетні відносини на рівні місцевого самоврядування. Одним із найважливіших аспектів, які визначає Конституція України, є принципи побудови бюджетної системи, що включає в себе встановлення принципу фінансової децентралізації, який передбачає право місцевих громад на самостійне формування та використання своїх доходів. Крім того, Конституція України визначає основні принципи бюджетного процесу, включаючи механізми складання, затвердження та виконання бюджетів на різних рівнях влади. Ці принципи створюють правові рамки для ефективного управління фінансами та забезпечення стабільності місцевих бюджетів.

Бюджетний кодекс України є одним з найважливіших законодавчих актів, який регулює всі аспекти формування та виконання бюджетів у країні, включаючи і місцеві [1]. Цей кодекс встановлює чіткі процедури та правила щодо складання, затвердження та виконання місцевих бюджетів, а також механізми контролю за їхнім виконанням та відповідальність у разі порушення бюджетного законодавства. Порядок складання місцевих бюджетів визначається з урахуванням вимог Бюджетного кодексу, що передбачає обов'язковість розробки бюджетів у визначених строках та врахування певних критеріїв та принципів, таких як економічна доцільність, фінансова стабільність та соціальна спрямованість. Затвердження місцевих бюджетів також проводиться відповідно до вимог Бюджетного кодексу. Це означає, що бюджети повинні бути підтверджені в установленому порядку та з урахуванням усіх необхідних процедур, включаючи публічні обговорення та затвердження відповідних місцевих органів. Крім того, Бюджетний кодекс передбачає здійснення ефективного контролю за виконанням місцевих бюджетів, що включає в себе систему звітності та моніторингу за фінансовими потоками, а також встановлення механізмів аудиту та перевірки відповідності витрат затвердженим бюджетним обсягам.

Податковий кодекс України є ключовим документом, що регулює систему оподаткування та способи збору податків і зборів в країні [22]. Цей кодекс визначає важливі правила та процедури, які стосуються справляння податків і зборів, що є значною складовою частиною доходів місцевих бюджетів. Основні принципи та порядок справляння податків та зборів визначаються в Податковому кодексі, що включає в себе встановлення ставок податків, об'єктів оподаткування, термінів та умов їх сплати. Податковий кодекс також визначає механізми контролю за виконанням податкових зобов'язань, що включає в себе встановлення обов'язкової звітності з питань оподаткування, аудиту податкових платежів та інші заходи для забезпечення відповідності платників податків законодавству. Крім того, Податковий кодекс встановлює правила адміністрування податків та зборів, включаючи процедури реєстрації платників податків, видачу податкових накладних та інші аспекти адміністративного процесу оподаткування.

Закон України «Про державний бюджет на 2023 рік» виступає основним законодавчим актом, що визначає загальні параметри фінансової діяльності держави на національному рівні [23]. Він має вирішальне значення у формуванні фінансових ресурсів та розподілі доходів та видатків, що стосуються державного бюджету. Перш за все, закон встановлює загальні суми доходів та видатків державного бюджету, що охоплює визначення джерел надходження коштів до бюджету, таких як податки, збори, інші надходження, а також розподіл коштів на основні сфери державної діяльності, включаючи соціальні програми, освіту, охорону здоров'я, оборону тощо. Один з важливих аспектів цього закону – механізми міжбюджетних трансфертів. Ці трансферти є важливим джерелом доходів для місцевих бюджетів і дозволяють забезпечити рівень фінансування для реалізації соціальних та економічних програм на місцевому рівні.

Закони України «Про місцеве самоврядування» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» становлять важливу частину законодавства, що регулює організацію та функціонування місцевого самоврядування в Україні. Ці закони визначають правові засади, принципи та механізми діяльності органів місцевого самоврядування, включаючи управління фінансами на місцевому рівні. По-перше, Закон України «Про місцеве самоврядування» встановлює правові засади організації та функціонування місцевого самоврядування на всіх рівнях – від сільського до обласного [24]. Він визначає структуру та компетенції місцевих рад і виконавчих органів, їх повноваження у сфері управління місцевими фінансами, а також механізми прийняття рішень та контролю за їх виконанням. По-друге, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» регулює процеси добровільного об'єднання сільських, селищних та міських рад у територіальні громади більшого масштабу [25]. Цей закон визначає правові засади та процедури об'єднання, умови та порядок фінансового забезпечення об'єднаних територіальних громад, а також механізми управління фінансами в межах таких об'єднаних громад. Загалом, ці закони є важливими нормативно-правовими актами, які забезпечують правову базу для організації та функціонування місцевого самоврядування в Україні. Вони визначають принципи, за якими здійснюється

управління фінансами на місцевому рівні, та забезпечують демократичний та ефективний механізм прийняття та виконання рішень у сфері місцевого самоврядування.

Рішення про місцевий бюджет в Україні є ключовим елементом місцевої фінансової політики, яке визначає основні фінансові параметри та напрямки розподілу ресурсів на рівні конкретного місцевого самоврядування. Це рішення охоплює декілька важливих аспектів, що визначають фінансовий стан і перспективи розвитку даної територіальної громади [26]. По-перше, рішення про місцевий бюджет визначає загальні суми доходів та видатків місцевого бюджету – це означає встановлення прогностичних обсягів надходження коштів до бюджету з різних джерел, таких як податки, збори, трансферти з державного бюджету та інші джерела доходів, а також визначення приблизних обсягів витрат на різні сфери життєдіяльності громади. По-друге, рішення про місцевий бюджет встановлює граничний обсяг річного дефіциту або профіциту місцевого бюджету на відповідний бюджетний період – це дозволяє контролювати фінансову стійкість та раціональність фінансових рішень місцевих органів управління та запобігати надмірному борговому навантаженню. По-третє, рішення про місцевий бюджет визначає бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів – це означає розподіл коштів, які передаються від державного бюджету до місцевого на реалізацію конкретних програм та проектів на місцях. У цілому, рішення про місцевий бюджет визначає стратегічні напрямки розвитку та фінансову політику місцевого самоврядування, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та задоволення потреб громади.

У період воєнного стану важливо забезпечити швидке і адекватне наповнення місцевих бюджетів для ефективного функціонування бюджетної системи та фінансування невідкладних потреб мешканців місцевих територій.

Особливі зміни у бюджетному законодавстві стосуються процедури внесення змін до місцевих бюджетів. З початку війни такі зміни можуть бути здійснені виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або

військовими адміністраціями за погодженням з місцевими фінансовими органами [1]. Це може включати перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного з метою протидії можливій збройній агресії РФ проти України. Також тепер дозволено передачу коштів між різними місцевими бюджетами і дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1% від обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету відповідно до Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного Кодексу України.

Важливим аспектом у виконанні місцевих бюджетів є питання фінансування добровольчих формувань територіальних громад. Згідно з Законом України «Про основи національного спротиву» [27], добровольчі формування територіальних громад є важливими воєнізованими підрозділами, які формуються за добровільною основою з громадян України для здійснення завдань територіальної оборони. Закон передбачає, що фінансування та матеріально-технічне забезпечення національного спротиву здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших законних джерел.

Також Верховна Рада України внесла зміни до Бюджетного кодексу України стосовно формування та виконання місцевих бюджетів на певних територіях. Згідно з Законом України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» від 15.03.2022 № 2134-IX, до Бюджетного кодексу України додано новий пункт 22, який дозволяє органам місцевого самоврядування або військовим адміністраціям приймати рішення про перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету [28]. Крім того, цей закон передбачає виняток з певних положень щодо спрямування залишків коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам на заходи територіальної оборони та інші заходи забезпечення безпеки та допомоги цивільному населенню в умовах військових дій чи небезпечних обставин. Згідно з пунктом 22-1 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України, Кабінет Міністрів України може приймати рішення про особливості формування та виконання місцевих бюджетів на певних територіях. Отже, розглядається можливість спрямування

залишків коштів місцевих бюджетів на підрозділи територіальної оборони та на заходи, пов'язані з підтримкою цивільного населення.

Після останніх змін у бюджетному законодавстві стаття 55 Бюджетного кодексу України про «Захищені видатки» тимчасово не застосовується під час воєнного стану [1]. Це означає, що може бути зменшено будь-які видатки шляхом скорочення відповідних бюджетних призначень. Згідно з цими змінами, навіть видатки на оплату праці працівників бюджетних установ можуть бути змінені в разі потреби внесення змін до загального фонду бюджету.

Зміни та спрощення в нормативно-правових актах, які впливають на виконання місцевих бюджетів, є дуже важливими, оскільки створюють умови для оперативного реагування на потреби фінансування заходів територіальної оборони, захисту населення та роботи бюджетних установ у період воєнного стану. Ці зміни позитивно впливають на роботу місцевого самоврядування, що сприяє оптимізації процесу виконання місцевих бюджетів та забезпеченню їх фінансування у воєнний період.

Таким чином, система нормативно-правових актів, що регулюють формування доходів місцевих бюджетів, створює комплексний механізм, спрямований на забезпечення стабільності фінансового забезпечення місцевих громад та здійснення їхніх функцій у відповідності до закону. З аналізу останніх змін у бюджетному законодавстві та їх впливу на виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану можна зробити наступний висновок. Зміни в нормативно-правових актах, спрямовані на спрощення процедур та оптимізацію фінансового забезпечення заходів територіальної оборони та захисту населення, мають велике значення для ефективного функціонування місцевих бюджетів у воєнний період. Введення можливості перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного, а також збільшення гнучкості у внесенні змін до бюджетних призначень дозволяють місцевим органам управління оперативно реагувати на зростаючі вимоги безпеки та оборони. Ці зміни покликані поліпшити умови для фінансування важливих програм та заходів, спрямованих на захист інтересів громадян та забезпечення стабільності на місцевому рівні під час конфліктних ситуацій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Індикатори і показники, що характеризують доходи місцевих бюджетів

Доходи місцевих бюджетів є ключовим елементом фінансової структури кожної територіальної громади. Їх ефективне управління та аналіз вимагають використання специфічних інструментів і методів. Інструменти дозволяють оцінювати та аналізувати доходну базу, динаміку надходження коштів, ефективність державної політики, а також визначати потенційні ризики та можливості для збільшення доходів. Дослідження та аналіз цих індикаторів стають важливим етапом у фінансовому плануванні та прийнятті управлінських рішень на місцевому рівні.

Наведений на рис.2.1 алгоритм дослідження дозволить систематизувати та аналізувати різноманітні аспекти доходної діяльності місцевих бюджетів, що сприятиме ефективному управлінню фінансовими ресурсами та забезпеченню сталого розвитку регіонів України.

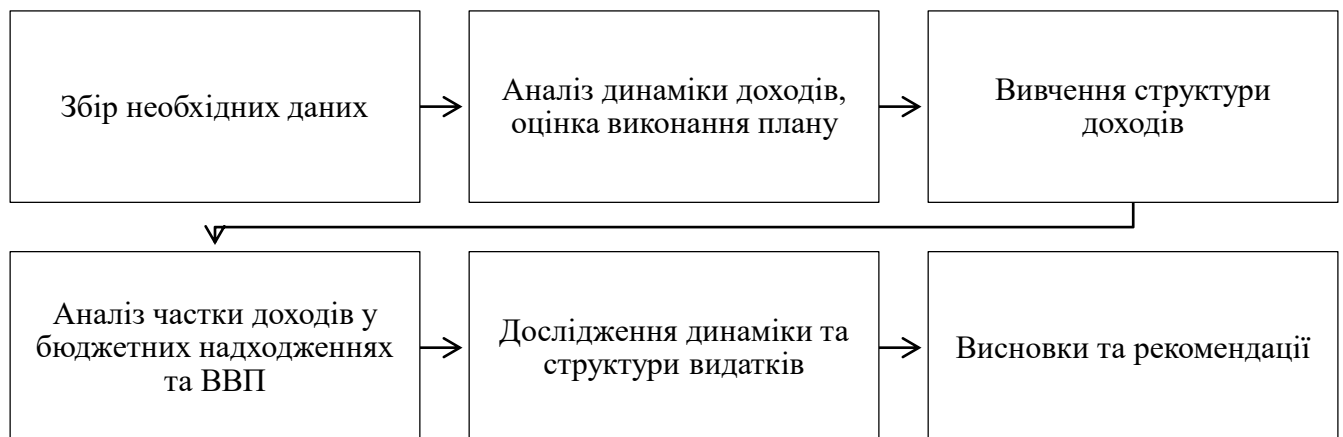

Рисунок 2.1 – Алгоритм дослідження доходів місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором на основі [29-35]

Розглянемо кожен з етапів детальніше:

1. Збір даних про доходи місцевих бюджетів України є важливим етапом для проведення об'єктивного аналізу їхньої фінансової стійкості та ефективності управління. Цей процес передбачає систематичний та комплексний збір інформації за визначений період, що охоплює різноманітні показники та параметри доходів місцевих бюджетів. Спочатку необхідно отримати дані про динаміку доходів місцевих бюджетів за певний період часу. Це включає в себе збір інформації щодо сумарної величини доходів у різні періоди, а також їхній темп зростання або зниження. Для цього використовуються звіти Міністерства фінансів України. Точний збір даних про доходи місцевих бюджетів України дозволяє отримати об'єктивну картину фінансового стану та ефективності управління бюджетними ресурсами на місцевому рівні.

2. Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів та оцінка виконання плану є ключовим етапом у вивченні фінансової стійкості та ефективності управління на місцевому рівні. Спочатку необхідно вивчити динаміку доходів місцевих бюджетів за вказаний період, що включає аналіз змін загальної суми доходів та їхнього темпу зростання або зниження (ланцюгові та базисні показники) [29, с.20]. Виявлення тенденцій у динаміці доходів дозволить зрозуміти, яким чином економічні та соціальні фактори впливають на доходну базу місцевих бюджетів. Після цього проводиться аналіз виконання плану за доходами місцевих бюджетів, що дозволить оцінити ефективність управління фінансовими ресурсами на місцевому рівні [30, с.190]. При цьому важливо виявити причини відхилень від запланованих показників, що допоможе у формулюванні відповідних рекомендацій для поліпшення фінансової ситуації. Враховуючи вищезазначене, проведення аналізу динаміки доходів та оцінка виконання плану за доходами місцевих бюджетів є необхідними кроками для забезпечення ефективного управління фінансовими ресурсами та стабільного розвитку на місцевому рівні.

3. Вивчення структури доходів місцевих бюджетів є важливим етапом аналізу фінансової діяльності на місцевому рівні. Цей процес передбачає детальне дослідження розподілу доходів за різними фондами та джерелами, що дає змогу

зрозуміти, які джерела приносять основний внесок у доходи місцевого бюджету та як ці доходи розподіляються між різними фондами. Почати аналіз слід з виділення фондів доходів місцевих бюджетів: загального та спеціального [31, с.11]. Далі вивчається структура доходів в розрізі різних джерел. Після цього слід виділити основні складові структури доходів та визначити їх внесок у загальну суму доходів, що дозволить зрозуміти, які джерела доходів є найбільш значущими для місцевого бюджету та як вони розподіляються між різними фондами.

4. Аналіз частки доходів місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету та у ВВП є важливим кроком у визначенні ролі та впливу місцевих фінансів на економіку країни. Спочатку визначається частка доходів місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету, що відображає важливість місцевих бюджетів у загальній системі фінансів країни та рівень їхньої автономії [32, с.22]. Висока частка може свідчити про значний внесок місцевих установ у фінансову стійкість країни та їхню здатність до самостійного розвитку. Далі аналізується частка доходів місцевих бюджетів у ВВП. Цей показник вказує на роль місцевого рівня у формуванні економічного потенціалу країни. Висока частка може свідчити про активну роль місцевих установ у забезпеченні економічного зростання та розвитку регіонів [33, с.55]. Оцінка впливу цих показників на економіку країни включає аналіз їхнього взаємозв'язку з іншими економічними показниками.

5. Дослідження динаміки та структури видатків місцевих бюджетів є ключовим аспектом аналізу фінансової діяльності на місцевому рівні. Цей процес включає вивчення змін у сумарній величині видатків протягом визначеного періоду, а також їхнього розподілу за різними складовими. Спочатку проводиться аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів, що передбачає вивчення змін у сумарній величині видатків протягом визначеного періоду [34, с.250]. Дослідження динаміки дозволяє виявити тенденції зростання або зниження видатків та визначити фактори впливу. Далі розглядається структура видатків місцевих бюджетів в розрізі складових, що дозволяє зрозуміти пріоритети в фінансуванні різних сфер діяльності на місцевому рівні [35, с.744]. Порівняння

співвідношення доходів та видатків для визначення фінансової стійкості місцевих бюджетів дозволяє оцінити, наскільки ефективним є управління фінансовими ресурсами та чи забезпечене балансування між надходженнями та витратами.

6. На останньому етапі проводиться аналіз отриманих результатів дослідження доходів місцевих бюджетів та формулювання висновків на їх основі. Висновки повинні бути об'єктивними та підкріплені даними, вони мають стосуватися зростання або зниження доходів, ефективності використання бюджетних коштів тощо. На основі виявлених проблемних аспектів та досягнень розробляються рекомендації щодо покращення фінансової діяльності місцевих бюджетів. Вони можуть стосуватися оптимізації доходної бази, удосконалення управління фінансами, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів тощо.

Таким чином, наведений алгоритм надає структурований підхід до аналізу доходів місцевих бюджетів України на сучасному етапі. Збір необхідних даних є першим кроком і включає пошук інформації про доходи місцевих бюджетів за вказаний період, а також їхню динаміку та структуру. Аналіз динаміки доходів дозволяє виявити тенденції зростання або зниження доходів та визначити фактори, що впливають на ці зміни. Оцінка виконання плану дозволяє оцінити ефективність управління фінансами та визначити причини відхилень від запланованих показників. Дослідження структури доходів дозволяє визначити основні джерела доходів та їх внесок у загальну суму. Аналіз частки доходів у бюджетних надходженнях та у ВВП допомагає оцінити вплив місцевих бюджетів на економіку країни. Дослідження динаміки та структури видатків важливе для визначення фінансової стійкості місцевих бюджетів та порівняння їх з доходами. На останньому етапі слід сформулювати висновки з аналізу та запропонувати рекомендації щодо оптимізації доходної бази місцевих бюджетів, покращення управління фінансами та забезпечення сталого розвитку регіонів.

2.2 Динаміка та структура доходів місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.

Динаміка та структура доходів місцевих бюджетів в Україні представляє собою важливий аспект фінансової системи країни, який відображає економічний стан регіонів, їхню фінансову самостійність та здатність забезпечувати потреби населення та розвиток територій. Протягом останніх років Україна переживала важливі економічні та політичні зміни, які суттєво вплинули на динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів. Аналіз цих процесів дозволить краще зрозуміти розвиток місцевих фінансів, ідентифікувати ключові тенденції та виклики, що виникають перед регіональними владами, а також розробити ефективні стратегії управління фінансами на місцевому рівні.

Аналіз динаміки доходів місцевих бюджетів дозволяє оцінити ефективність фінансової політики та вчасно виявляти проблемні сфери, сприяючи стабільному економічному зростанню та підвищенню рівня життя населення. Динаміка доходів місцевих бюджетів в Україні наведена в табл.2.1.

Таблиця 2.1 – Динаміка доходів місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.

Рік	Доходи місцевих бюджетів, млн грн	Ланцюговий приріст		Базисний приріст	
		млн грн	%	млн грн	%
2019	560528	-	-	-	-
2020	471480	-89048	-15,89	-89048	-15,89
2021	580699	109219	23,17	39,0516	3,60
2022	555097	-25602	-4,41	-27,574	-0,97
2023	652608	97511	17,57	21,9753	16,43

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019 році доходи місцевих бюджетів в Україні становили 560528 млн грн, проте у 2020 році спостерігається помітне зменшення на 15,89%, до 471480 млн грн, що зумовлено складною економічною ситуацією, зокрема світовою пандемією COVID-19 та внутрішніми політичними та економічними факторами. Проте, у 2021 році відбулося значне зростання доходів місцевих бюджетів на 23,17%, до 580699

млн грн, що свідчить про відновлення економіки та ефективність заходів, спрямованих на збільшення надходжень до місцевих бюджетів. У 2022 році спостерігається незначне скорочення у доходах місцевих бюджетів на 4,41%, до 555097 млн грн, що пов'язано зі складною економічною та політичною ситуацією, яка виникла внаслідок військового конфлікту. Проте, у 2023 році доходи місцевих бюджетів знову показали позитивну динаміку, зростаючи на 17,57% в порівнянні з попереднім роком та досягнувши рівня 652608 млн грн, що свідчить про відновлення економічних процесів та ефективність фінансової політики, спрямованої на підтримку регіонального розвитку та соціального забезпечення населення.

Виконання плану за доходами місцевих бюджетів в Україні наведено на рис.2.2.

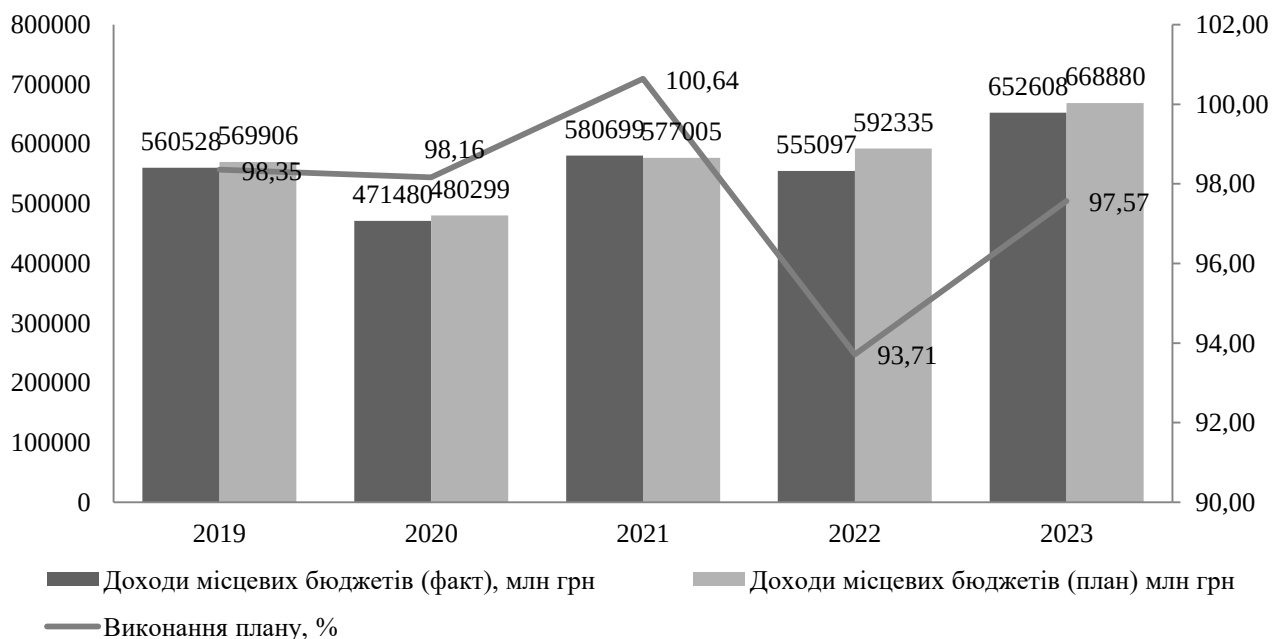

Рисунок 2.2 – Виконання плану за доходами місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019 та 2020 роках виконання плану було нижче від 100%, становлячи відповідно 98,35% та 98,16%, що пов'язано з економічними та фінансовими труднощами, зокрема пандемією COVID-19 та її наслідками, які суттєво вплинули на надходження до місцевих бюджетів. У 2021 році вдалося перевиконати план

доходів місцевих бюджетів, що становить 100,64%, що свідчить про відновлення економічної ситуації та ефективність заходів, спрямованих на збільшення надходжень до місцевих бюджетів. У 2022 році внаслідок початку війни виконання плану впало до 93,71%, що свідчить про значні труднощі, які виникли у зв'язку зі складною політичною та економічною ситуацією, а також зміни пріоритетів у витрачанні бюджетних коштів. У 2023 році виконання плану зросло до 97,57%, що свідчить про відновлення ситуації та ефективність заходів, спрямованих на підтримку фінансової стійкості місцевих бюджетів.

Динаміка доходів місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів в Україні наведена в табл.2.2.

Таблиця 2.2 – Динаміка доходів місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів в Україні за 2019-2023 рр.

Рік	Загальний фонд, млн грн	Ланцюговий приріст		Спеціальний фонд, млн грн	Ланцюговий приріст	
		млн грн	%		млн грн	%
2019	519525	-	-	41003	-	-
2020	425953	-93572	-18,01	45527	4524	11,03
2021	502032	76079	17,86	78667	33140	72,79
2022	527046	25014	4,98	28051	-50616	-64,34
2023	590529	63483	12,05	62079	34028	121,31

Джерело: розроблено автором на основі [36]

Загальний фонд доходів місцевих бюджетів відображає основні надходження, які призначені для загальних цілей фінансування різних сфер діяльності. У 2019 році загальний фонд становив 519525 млн грн. Проте у 2020 році спостерігається помітне зменшення на 18,01%, до 425953 млн грн, що зумовлене економічними та фінансовими труднощами, зокрема пандемією COVID-19. Проте, у 2021 році відбулося певне відновлення, зростання на 17,86% до 502032 млн грн, а в 2023 році доходи зросли на 12,05% до 590529 млн грн. Спеціальний фонд включає доходи, які спрямовані на конкретні цілі. У 2019 році спеціальний фонд склав 41003 млн грн, але відбулося зростання в 2020 році на 11,03%, до 45527 млн грн. У 2021 році спостерігається значне зростання на 72,79%, до 78667 млн грн, що свідчить про активізацію програм розвитку. Проте в 2022 році спеціальний фонд зменшився на 64,34% до 28051 млн грн, що зумовлено складними економічними та

політичними умовами внаслідок війни. Аналізуючи ці зміни, можна зробити висновок про значні коливання доходів місцевих бюджетів у розрізі загального та спеціального фондів та необхідність адаптації фінансової стратегії до динамічних умов.

Структура доходів місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів в Україні наведена на рис.2.3.

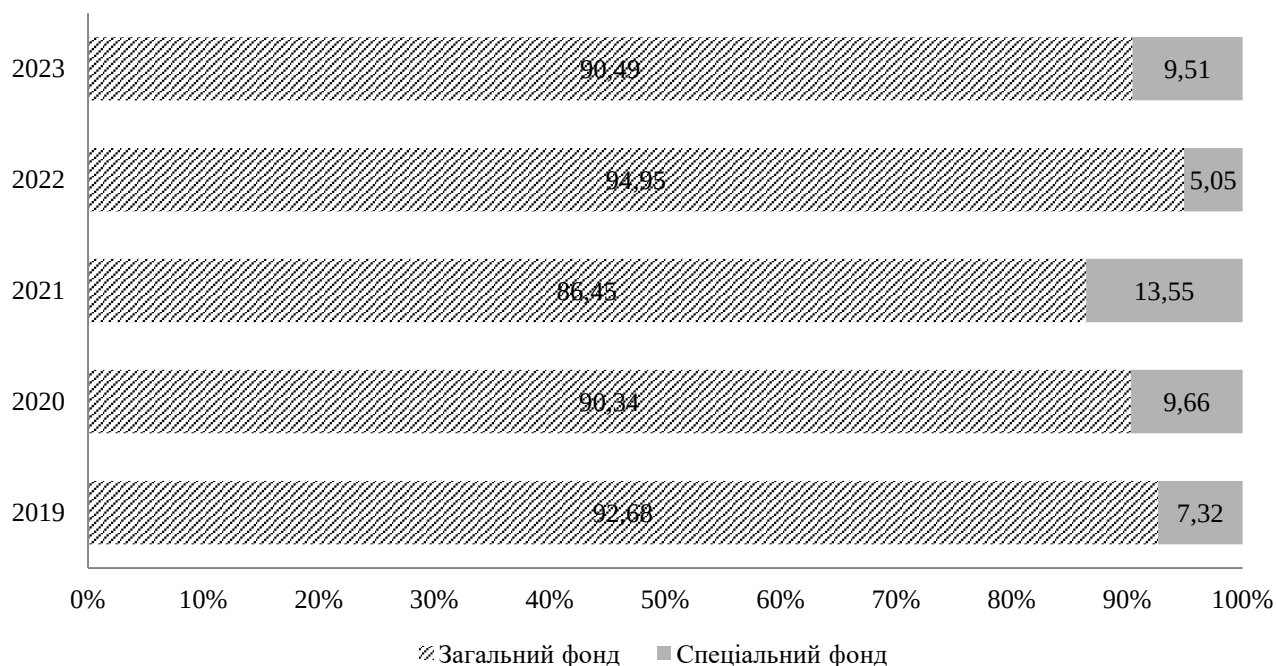

Рисунок 2.3 – Структура доходів місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів в Україні за 2019-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019 році структура доходів місцевих бюджетів була відносно стабільною, з 92,68% надходжень у загальний фонд та 7,32% – у спеціальний. Проте у наступні роки спостерігається зміщення цієї структури. У 2020 році частка загального фонду зменшилася до 90,34%, тоді як частка спеціального зросла до 9,66%, що свідчить про зміни в пріоритетах фінансування конкретних сфер діяльності та проектів. У 2022 році, враховуючи початок війни, спостерігається зростання частки загального фонду до 94,95%, в той час як спеціальний фонд зменшився до 5,05%, що зумовлено змінами пріоритетів у фінансуванні та необхідністю забезпечення базових потреб населення в умовах військового

конфлікту. Аналізуючи ці зміни, можна зробити висновок про необхідність адаптації фінансової стратегії місцевих бюджетів до змінних умов, зокрема економічних, політичних та соціальних факторів, які впливають на структуру доходів.

Динаміка доходів місцевих бюджетів в розрізі джерел в Україні наведена в табл.2.3.

Таблиця 2.3 – Динаміка доходів місцевих бюджетів в розрізі джерел в Україні за 2019-2023 рр.

Показник	2019, млн грн	2020, млн грн	2021, млн грн	2022, млн грн	2023, млн грн	Базисний приріст 2023/2019	
						млн грн	%
Податкові надходження	270546	285572	346713	393461	434541	163995	60,62
Неподаткові надходження	26105	21463	27183	22041	36511	10406	39,86
Доходи від операцій з капіталом	2929	3473	3462	2276	3621	692	23,63
Доходи від органів державного управління	260302	160177	202733	136754	177385	-82917	-31,85
Доходи від ЄС, урядів іноземних держав, міжнародних організацій	44	146	36	223	198	154	350,00
Цільові фонди	602	649	572	342	352	-250	-41,53
Всього	560528	471480	580699	555097	652608	92080	16,43

Джерело: розроблено автором на основі [36]

Податкові надходження відіграють ключову роль у формуванні доходів місцевих бюджетів та зростають на 60,62%, що є значним показником і вказує на ефективність податкової політики та зростання обсягів економічної діяльності. Неподаткові надходження також зросли на 39,86%, що свідчить про диверсифікацію джерел доходів місцевих бюджетів та розвиток інших форм фінансування. Доходи від операцій з капіталом зросли на 23,63%, що також свідчить про активізацію інвестиційної діяльності на рівні регіонів. Проте деякі джерела доходів показали від'ємну динаміку. Зокрема, доходи від органів державного управління зменшилися на 31,85%, що пов'язане зі змінами в системі міжбюджетних відносин та перерозподілом фінансових ресурсів. Доходи від ЄС,

урядів іноземних держав, міжнародних організацій збільшилися на 350%, що зумовлене активізацією підтримки в умовах війни.

Структура доходів місцевих бюджетів в розрізі джерел в Україні наведена на рис.2.4.

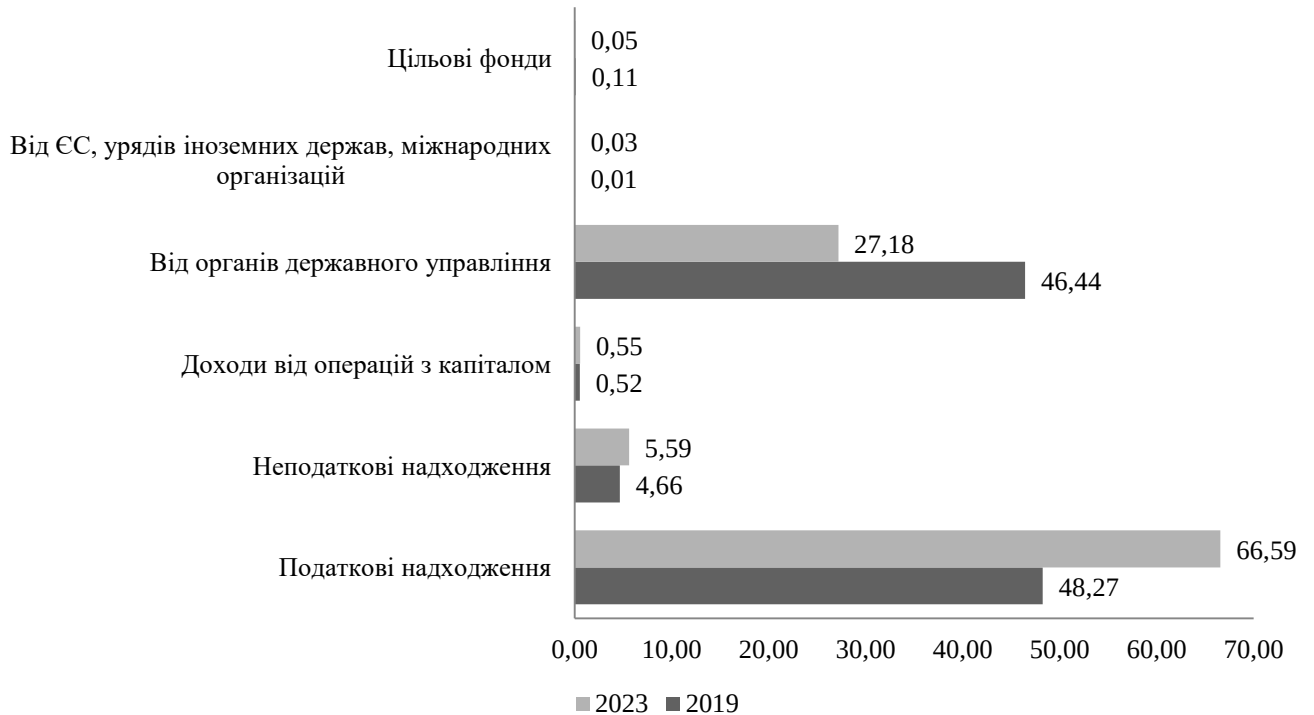

Рисунок 2.4 – Структура доходів місцевих бюджетів в розрізі джерел в Україні за 2019-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [36]

Податкові надходження відіграють ключову роль у формуванні доходів місцевих бюджетів. За досліджуваний період їхній внесок зріс з 48,27% у 2019 році до 66,59% у 2023 році, що свідчить про активну податкову політику та зростання обсягів оподаткування в економіці. Неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом зазнали лише невеликих змін протягом цього періоду, їхні частки лише незначно збільшилися, що свідчить про меншу значущість цих джерел доходів у порівнянні з податковими надходженнями. Від органів державного управління бачимо значне зменшення частки доходів з 46,44% у 2019 році до 27,18% у 2023 році, що пов'язано з реформами у сфері міжбюджетних відносин та більшою фінансовою самостійністю місцевих бюджетів. Щодо доходів від ЄС,

урядів іноземних держав, міжнародних організацій та цільових фондів, їхня частка лише дещо зросла, але залишалася дуже незначною протягом цього періоду. Загальна тенденція вказує на збільшення ролі податкових надходжень у формуванні доходів місцевих бюджетів, а також на зменшення впливу доходів від органів державного управління, що свідчить про більшу фінансову самостійність та ефективність управління місцевими фінансами.

Таким чином, за аналізом динаміки доходів місцевих бюджетів в Україні з 2019 по 2023 рік, можна визначити певні тенденції та фактори, що вплинули на їхню динаміку. Періодично спостерігаються як підвищення, так і зниження доходів, що пов'язані з економічними, політичними та соціальними умовами країни. Війна, пандемія та зміни в економічному середовищі мають великий вплив на надходження до місцевих бюджетів. Виконання плану за доходами місцевих бюджетів також показує коливання у рівні виконання, яке зумовлене змінами в економічних та фінансових умовах. Незважаючи на це, важливо враховувати необхідність адаптації фінансової стратегії до змінних умов та пошук ефективних шляхів забезпечення стабільності доходів місцевих бюджетів. Аналізуючи динаміку доходів місцевих бюджетів в розрізі загального та спеціального фондів, можна виявити зміни у внеску різних джерел до загального обсягу надходжень. Зростання частки податкових надходжень та зменшення ролі доходів від органів державного управління свідчать про необхідність удосконалення фінансової політики та забезпечення більшої фінансової самостійності місцевих бюджетів. Аналіз динаміки та структури доходів місцевих бюджетів в Україні свідчить про необхідність постійного моніторингу та адаптації фінансової стратегії до динамічних умов для забезпечення сталого розвитку та ефективного управління місцевими фінансами.

2.3 Роль доходів місцевих бюджетів у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану

Роль місцевих бюджетів у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності стає надзвичайно важливою. В умовах воєнного стану, коли безпека країни перебуває під загрозою, місцеві бюджети виконують ключову роль у фінансуванні заходів з підтримки територіальних громад, забезпеченні їхніх потреб та зміцненні обороноздатності. Відповідно, дослідження цієї теми є важливим для розуміння ролі фінансових ресурсів на місцевому рівні у забезпеченні національної безпеки та ефективного функціонування територіальних громад.

Частка доходів місцевих бюджетів в загальних доходах зведеного бюджету в Україні наведена на рис.2.5.

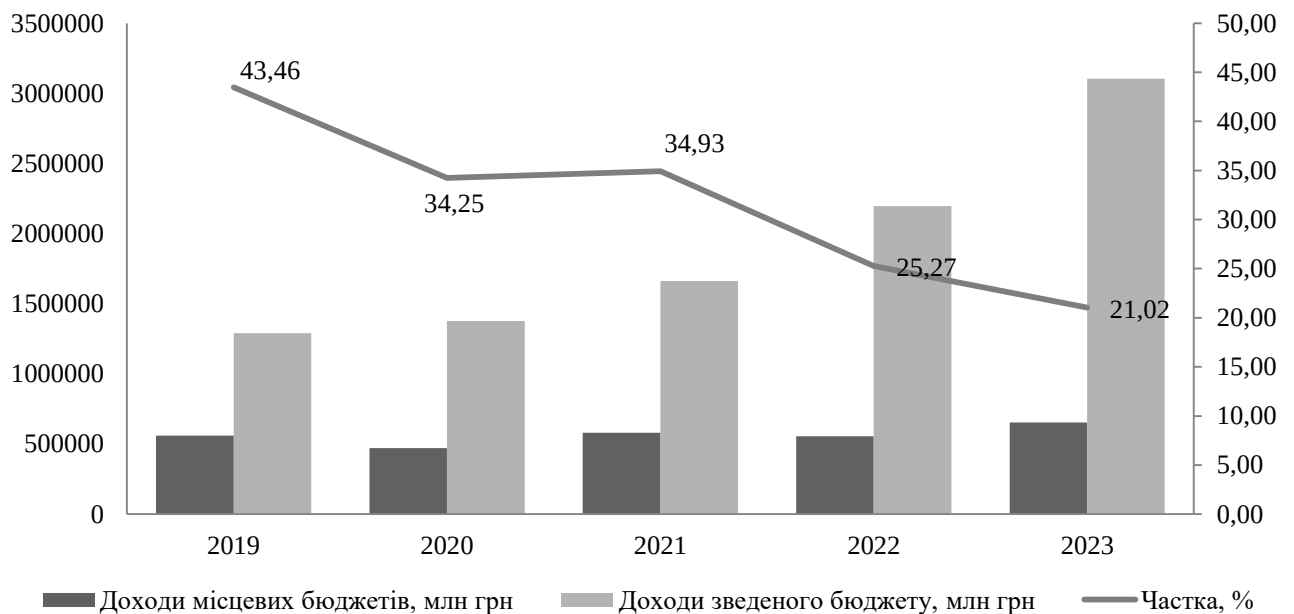

Рисунок 2.5 – Частка доходів місцевих бюджетів в загальних доходах зведеного бюджету в Україні за 2019-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019 році частка доходів місцевих бюджетів становила 43,46%, що свідчить про значний внесок регіонів у формування загальних фінансових ресурсів країни. Однак у наступні роки спостерігалася тенденція зниження цієї частки: до 34,25% у 2020 році, 34,93% у 2021 році, 25,27% у 2022 році та 21,02% у 2023 році. Зазначені зміни свідчать про різноманітні фактори, які вплинули на фінансову

динаміку України. Війна, яка почалася у 2022 році спричинила значне зменшення доходів місцевих бюджетів через втрату та зруйнування потужностей, а також збільшення фінансових витрат на потреби оборони та військових операцій.

Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП в Україні наведена на рис.2.6.

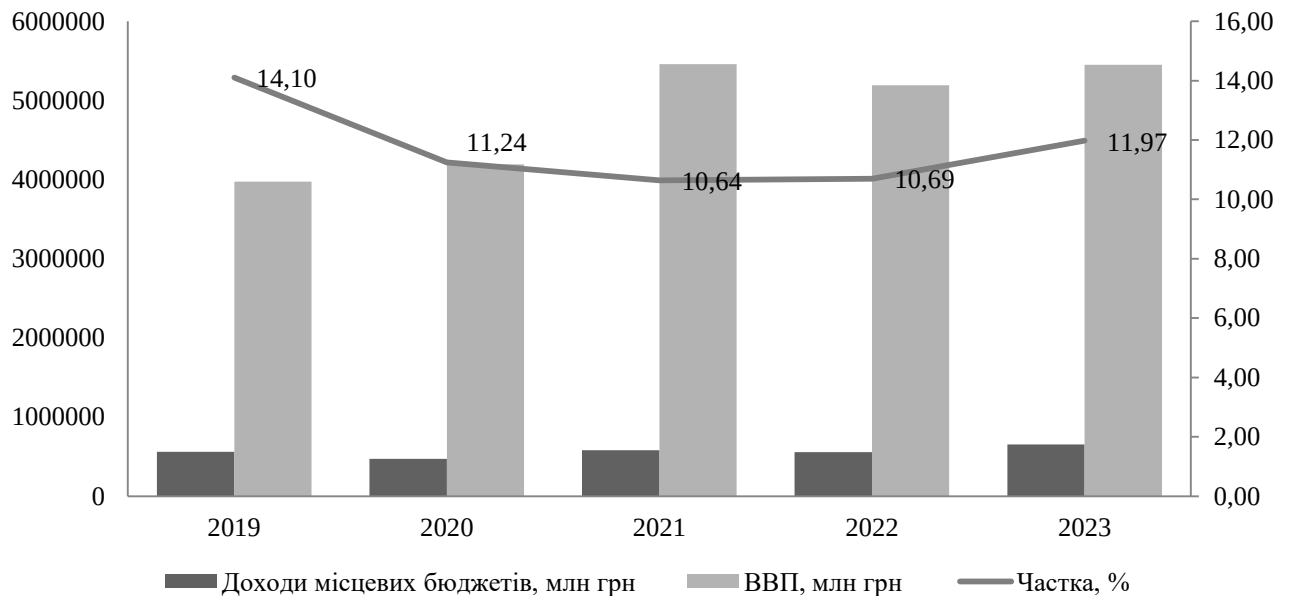

Рисунок 2.6 – Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП в Україні за 2019-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [36, 37]

У 2019 році частка доходів місцевих бюджетів у ВВП становила 14,10%. Проте у наступні роки відбувалося систематичне зменшення цієї частки: до 11,24% у 2020 році, 10,64% у 2021 році та 10,69% у 2022 році. Це пов'язано з різноманітними факторами, такими як зміни у фінансовій політиці, економічна нестабільність та інші економічні чинники. Значною подією, що вплинула на цю динаміку, був початок війни у 2022 році. Військові конфлікти та воєнний стан призводять до зниження економічної активності та збільшення фінансових витрат на оборону, що, в свою чергу, впливає на частку доходів місцевих бюджетів у ВВП. У 2023 році спостерігається певне збільшення цієї частки до 11,97%, що є результатом економічних та фінансових процесів, що відбулися в країні. Зазначені тенденції вказують на нестабільність та динаміку в фінансових відносинах

України, а також на важливість урахування економічних та політичних чинників при аналізі фінансових показників країни.

Динаміка видатків місцевих бюджетів в Україні наведена в табл.2.4.

Таблиця 2.4 – Динаміка видатків місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.

Рік	Видатки місцевих бюджетів, млн грн	Ланцюговий приріст		Базисний приріст	
		млн грн	%	млн грн	%
2019	566249	-	-	-	-
2020	478108	-88141	-15,57	-88141	-15,57
2021	569428	91320	19,10	3179	0,56
2022	484295	-85133	-14,95	-81954	-14,47
2023	646823	162528	33,56	80574	14,23

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019 році видатки місцевих бюджетів складали 566249 млн грн. Протягом наступних років спостерігався як зростання, так і зниження видатків. У 2020 році відбулося зменшення до 478108 млн грн, що становить зменшення на 15,57% порівняно з попереднім роком. У 2021 році видатки зросли до 569428 млн грн, що представляє збільшення на 19,10% порівняно з 2020 роком. Однак, у 2022 році відбулося різке зниження видатків до 484295 млн грн, що є зменшенням на 14,95%. Ця зміна пов'язана з початком військових дій у країні. У 2023 році видатки місцевих бюджетів стрімко зросли до 646823 млн грн, що є наслідком збільшення фінансування на потреби оборони, реабілітації та реконструкції внаслідок військових дій. Зазначені зміни відображають важливі трансформації у фінансовій політиці України, спричинені економічними, політичними та соціальними факторами, зокрема воєнним конфліктом у 2022 році.

Співвідношення доходів та видатків місцевих бюджетів в Україні наведено на рис.2.7.

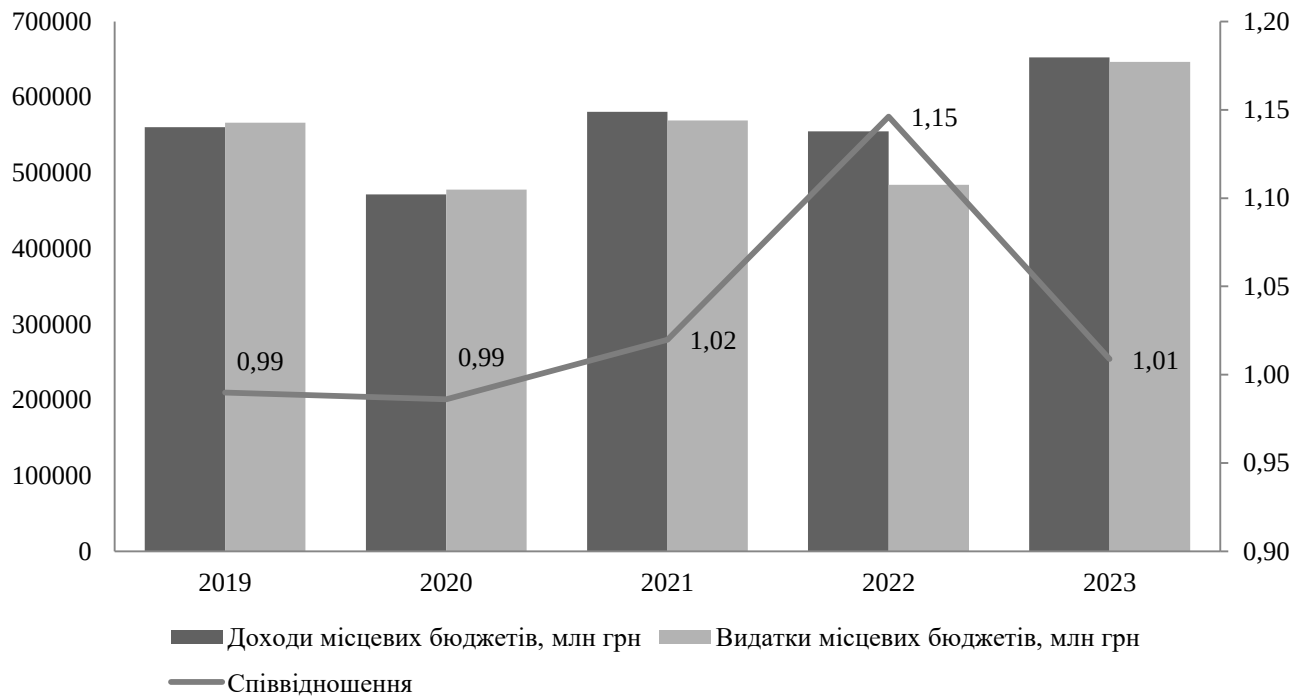

Рисунок 2.7 – Співвідношення доходів та видатків місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019-2020 роках співвідношення доходів та видатків місцевих бюджетів практично залишалося стабільним і становило приблизно 0,99, що свідчить про те, що доходи майже повністю покривали видатки. У 2021 році співвідношення зросло до 1,02, що вказує на здатність місцевих бюджетів до накопичення фінансових ресурсів для подальшого розвитку. У 2022 році спостерігається різке збільшення співвідношення до 1,15, що є наслідком зростання фінансових витрат на потреби оборони та військових операцій. У 2023 році співвідношення знову зменшилося до 1,01, що свідчить про відновлення стабільності у фінансовій сфері після війни та збільшення доходів місцевих бюджетів. Зазначені зміни відображають важливі трансформації у фінансовій діяльності місцевих бюджетів, спричинені економічними, політичними та соціальними факторами, зокрема воєнним конфліктом у 2022 році.

Динаміка видатків місцевих бюджетів в розрізі складових в Україні наведена в табл.2.5.

Таблиця 2.5 – Динаміка видатків місцевих бюджетів в розрізі складових в Україні за 2019-2023 рр.

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	Базисний приріст 2023/2019	
						млн грн	%
Загальнодержавні функції	34915	40969	45963	46469	53004	18089	51,81
Громадський порядок, безпека та судова влада	1305	1834	1740	11108	16817	15512	1188,66
Економічна діяльність	81854	93926	112361	61066	112984	31130	38,03
Охорона навколишнього природного середовища	3414	2420	2420	513	1193	-2221	-65,06
Житлово-комунальне господарство	34379	32126	56731	40631	62028	27649	80,42
Охорона здоров'я	89816	50866	33105	31008	38161	-51655	-57,51
Духовний та фізичний розвиток	21583	21885	27388	22585	26653	5070	23,49
Освіта	187100	199426	249077	232251	248187	61087	32,65
Соціальний захист та соціальне забезпечення	103158	23999	28068	29199	44879	-58279	-56,49
Міжбюджетні трансферти	8725	10657	12575	9465	42917	34192	391,89
Всього	566249	478108	569428	484295	646823	80574	14,23

Джерело: розроблено автором на основі [36]

Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу в 2023 році зросли на 15512 млн грн або на 1188,66% порівняно з 2019 роком, що вказує на збільшення фінансування правоохоронних та правосудних органів. Також помітним є збільшення видатків на освіту (на 61087 млн грн або на 32,65%) та на економічну діяльність (на 31130 млн грн або на 38,03%), що свідчить про зростання інвестицій у розвиток галузей освіти та економіки. У той же час спостерігається зниження видатків на охорону здоров'я (на 51655 млн грн або на 57,51%), а також на соціальний захист та соціальне забезпечення (на 58279 млн грн або на 56,49%). Ці зміни є наслідком фінансових обмежень, економічної нестабільності або змін у соціальній політиці держави. Зазначені зміни в розподілі видатків місцевих бюджетів відображають складну динаміку фінансової політики та соціально-економічного розвитку України.

Структура видатків місцевих бюджетів в розрізі складових в Україні наведена на рис.2.8.

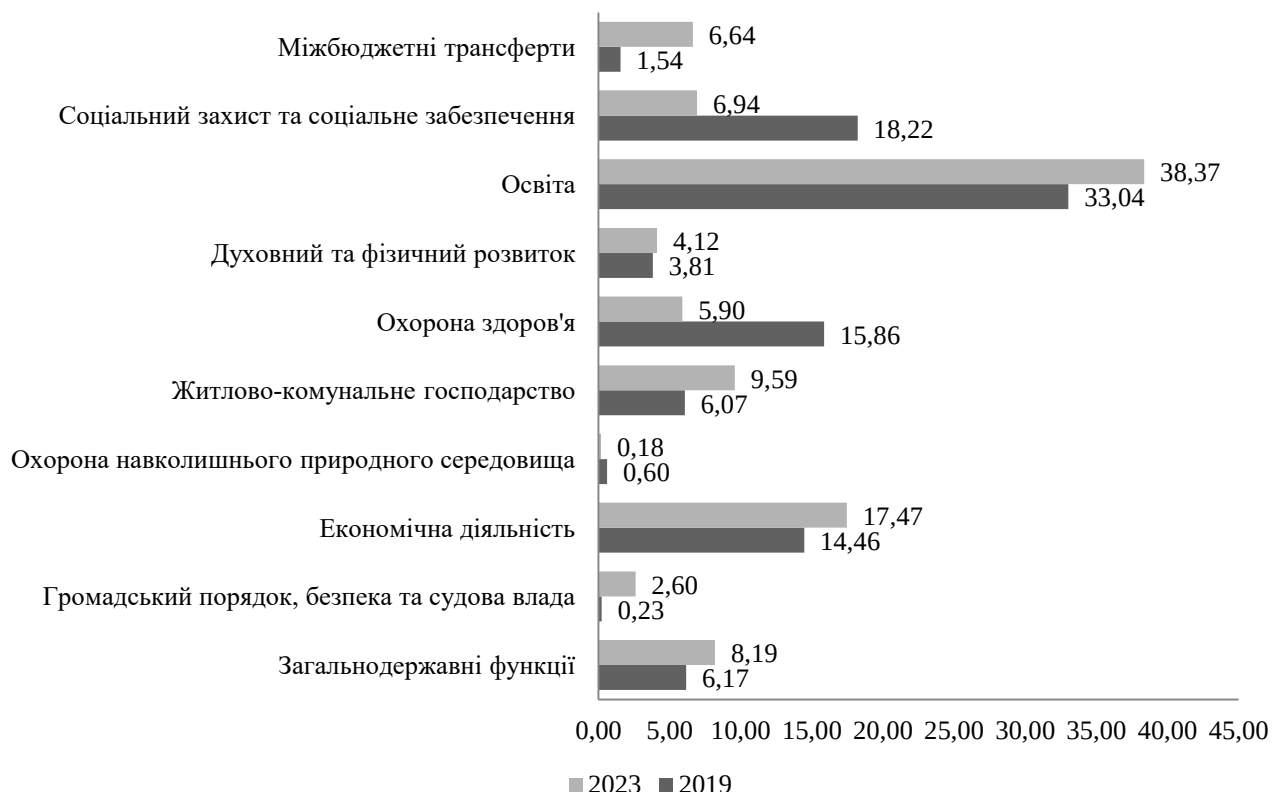

Рисунок 2.8 – Структура видатків місцевих бюджетів в розрізі складових в Україні за 2019-2023 рр., %

Джерело: розроблено автором на основі [36]

У 2019 році найбільша частка видатків спрямовувалась на освіту (33,04%), яка була однією з пріоритетних галузей. Далі йшли соціальний захист та соціальне забезпечення (18,22%) та охорона здоров'я (15,86%), що відображало важливість цих сфер для соціального розвитку країни. Економічна діяльність також займала значну частину видатків (14,46%), що свідчить про увагу до розвитку економіки. Протягом наступних років відбулися певні зміни у структурі видатків. У 2023 році видатки на освіту зросли до 38,37%, відображаючи підвищену увагу до цієї галузі. Суттєве зменшення частки видатків було зафіксовано у галузі охорони здоров'я (з 15,86% у 2019 році до 5,90% у 2023 році) та соціальному захисті та соціальному забезпеченні (з 18,22% до 6,94%). Ці зміни є наслідком економічної нестабільності, змін у державній політиці та демографічних і соціальних тенденцій. Додатково,

слід відзначити збільшення частки видатків на житлово-комунальне господарство (з 6,07% до 9,59%) та громадський порядок, безпеку та судову владу (з 0,23% до 2,60%), що свідчить про зміни у пріоритетах в управлінні та реагуванні на суспільні виклики.

Таким чином, доходи місцевих бюджетів відіграють ключову роль у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності, особливо у воєнний період. Через потреби у фінансуванні інфраструктури, соціальних програм, освіти, охорони здоров'я та інших сфер, доходи місцевих бюджетів є невід'ємною складовою стабільності та розвитку територій. У таких умовах, зокрема під час воєнного стану, ефективне використання цих доходів є критично важливим для забезпечення життєвоважливих потреб місцевих громад та збереження їхньої життєздатності. Частка доходів місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету варіюється залежно від економічної ситуації, фінансових потреб країни та управлінських рішень, але загалом вона відображає стабільний внесок місцевих бюджетів у загальний фінансовий баланс держави. Частка доходів місцевих бюджетів у ВВП в Україні також відображає міру впливу місцевих фінансів на економічний розвиток країни та служить показником стабільності та рівня життя на різних територіях. Динаміка видатків місцевих бюджетів в Україні вказує на зміни у пріоритетах та напрямках витрат, що є наслідком зміни економічної, соціальної та політичної ситуації в країні, а також управлінських рішень. Динаміка видатків також є відображенням територіальних потреб та пріоритетів розвитку. Структура видатків місцевих бюджетів в розрізі складових відображає пріоритети та стратегічні цілі витрат на рівні місцевих громад та вказує на зміни в управлінській політиці, соціальних пріоритетах та економічних умовах.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Проблеми формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

Умови воєнного стану створюють складнощі для формування доходів місцевих бюджетів, породжуючи ряд проблем, які потребують негайного вирішення. Специфічні обставини конфлікту змушують уряди відступити від звичних механізмів збирання податків та інших доходів, щоб забезпечити безпеку та виживання населення. Це вимагає пошуку нових стратегій управління бюджетними ресурсами та ефективного використання наявних можливостей у надзвичайних умовах воєнного конфлікту. Проблеми формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану систематизуємо на рис.3.1.

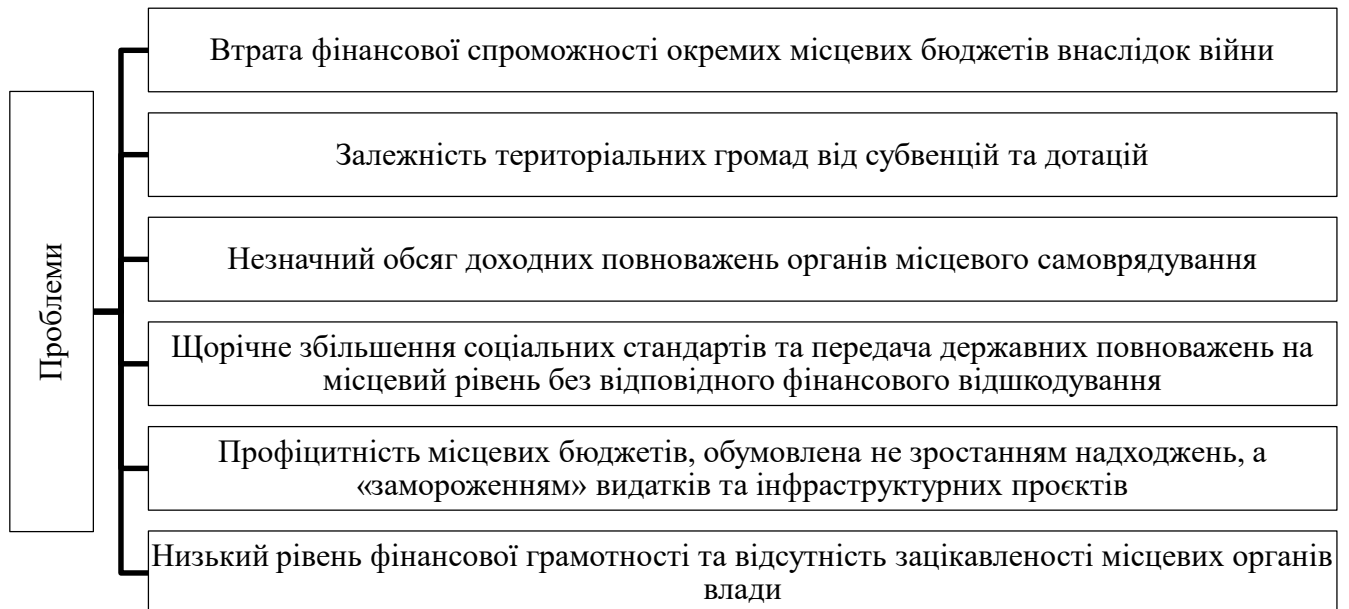

Рисунок 3.1 – Проблеми формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

Джерело: розроблено автором на основі [38-41]

1. Умови воєнного конфлікту негативно позначаються на фінансовій стійкості окремих місцевих бюджетів. Серед головних факторів, що спричиняють часткову втрату їхньої фінансової спроможності, варто виділити кілька ключових аспектів. Зокрема, скорочення надходжень з податку на доходи фізичних осіб стає суттєвою проблемою в умовах зменшення ділової активності підприємств. Це обумовлено проблемами з постачанням сировини, зменшенням обсягів замовлень та можливостей збуту, а також складнощами у логістиці та мобілізацією працівників до Збройних Сил України. Втрата акцизу на пальне через нульову ставку оподаткування ще більше ускладнює фінансову ситуацію місцевих бюджетів. Відмова від цього джерела доходів призводить до значного зменшення фінансових ресурсів. Разом з тим, неповне виконання планів по неподаткових платежах, зокрема адміністративного збору та надання адміністративних послуг, є ще однією серйозною проблемою [38, с.18]. Невиконання цих планів призводить до значних втрат доходів, що негативно впливає на фінансову спроможність місцевих бюджетів. У цілому, ці фактори в сукупності створюють серйозні виклики для формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану.

2. Залежність територіальних громад від субвенцій та дотацій є значною проблемою у формуванні доходів місцевих бюджетів, особливо в умовах воєнного стану [39, с.45]. Це обставина, коли обсяги надходжень не залежать безпосередньо від представників органів місцевого самоврядування, що є ознакою недостатньої диверсифікації джерел бюджетних надходжень від місцевих податків і зборів. Субвенції та дотації, які надходять до місцевих бюджетів, визначаються на рівні центрального уряду та розподіляються з урахуванням різних критеріїв. У разі війни ці дотації можуть бути навіть більш важливими для забезпечення функціонування місцевих громад, адже вони можуть забезпечувати фінансування для рятувальних робіт, ремонту інфраструктури та соціальної підтримки. Однак така залежність від центрального уряду може стати проблемою в умовах воєнного конфлікту, коли рішення про виділення коштів можуть бути затримані або не враховувати реальні потреби місцевих громад. Більш того, вона підсилює ризик політизації

фінансування та може призвести до недостатньої уваги до проблем конкретних територій.

3. Незначний обсяг доходних повноважень органів місцевого самоврядування порівняно з аналогічними повноваженнями в країнах ЄС та ОЕСР відображається на складнощах у формуванні доходів місцевих бюджетів, особливо у контексті воєнного стану. У країнах ЄС та ОЕСР місцеві органи влади мають значну автономію у зборі податків та зборів, що дозволяє їм активно залучати доходи для забезпечення потреб своїх територіальних громад. Це означає, що вони мають широкі повноваження у встановленні податкових ставок, зборів та інших джерел доходів, що дозволяє їм ефективно реагувати на зміни у місцевій економіці та соціальних потребах [40, с.14]. У той час, як в багатьох країнах ЄС та ОЕСР місцеві органи влади мають широкий спектр доходних повноважень, в Україні ця ситуація часто характеризується недостатньою фінансовою самодостатністю місцевих органів. Обмежений обсяг доходних повноважень ускладнює їх можливості забезпечити фінансування важливих програм та інфраструктурних проєктів, особливо в умовах воєнного конфлікту, коли потреби в додаткових ресурсах є найвищими.

4. Поступове збільшення державних соціальних стандартів та делегування на місцевий рівень державних повноважень без відповідного фінансового відшкодування з боку державного бюджету становить серйозну загрозу фінансовому ресурсу територіальних громад у контексті воєнного стану [14, с.15]. Ця ситуація стає перешкодою для розвитку інфраструктури без привернення коштів фінансових інститутів. Поступове зростання соціальних стандартів, які встановлюються на державному рівні, може вимагати додаткових витрат з боку місцевих органів влади для їх реалізації на місцевому рівні. При цьому передача на місцевий рівень державних повноважень без відповідного фінансового відшкодування створює дисбаланс між обсягом фінансових ресурсів та завданнями, що покладаються на місцеві громади. Умови воєнного стану поглиблюють цю проблему, оскільки у таких умовах потреби в додаткових фінансових ресурсах зростають, зокрема для реалізації програм з медичного

обслуговування, соціальної підтримки чи відновлення інфраструктури, пошкодженої конфліктом. Недостатнє фінансове забезпечення місцевих громад призводить до зниження якості надання послуг та інфраструктурних проєктів, а також до ускладнень у соціальній сфері. Це може призвести до необхідності залучення зовнішніх джерел фінансування, що є складним у період воєнного конфлікту.

5. Профіцитність місцевих бюджетів у контексті воєнного стану є складною проблемою, оскільки вона зазвичай не відображає реальне зростання надходжень до бюджету, а штучно створюється шляхом «замороження» видатків і оптимізації фінансів. Умови воєнного конфлікту призводять до нестабільності в економіці та змін у фінансовому стані місцевих бюджетів. Однак, замість реального зростання надходжень до бюджету через підвищену економічну активність або інші фактори, виникає ситуація, коли місцеві органи влади вирішують зберегти фінансовий баланс шляхом обмеження видатків. Це може включати «замороження» видатків спеціальних фондів, що призначені для певних соціальних або інфраструктурних проєктів, або згортання інфраструктурних проєктів, які можуть бути важливими для розвитку територіальних громад. Також, відміна захищених статей видатків бюджету на час воєнного стану призводить до накопичення заборгованостей по виплатах, що створює тимчасове враження профіцитності бюджету. Оптимізація фінансів комунальних підприємств також є одним із способів збереження фінансової стабільності місцевого бюджету, але в той же час це може вплинути на якість наданих послуг та інфраструктурних проєктів.

6. Низький рівень фінансової грамотності серед органів місцевого самоврядування та відсутність зацікавленості у максимальній мобілізації місцевих податків та зборів є серйозною перешкодою для ефективного управління фінансами та забезпечення потреб територіальних громад, особливо в умовах воєнного стану [41, с.91]. Фінансова грамотність органів місцевого самоврядування є ключовою для ефективного управління бюджетними ресурсами та розумного розподілу коштів на найбільш пріоритетні потреби. Низький рівень фінансової грамотності може призвести до неправильного аналізу фінансової ситуації,

недооцінки ризиків та невірною прийняття рішень щодо фінансових питань. Крім того, відсутність зацікавленості місцевих органів влади у максимальній мобілізації місцевих податків та зборів може бути пов'язана з різноманітними факторами, такими як недостатність фінансових ресурсів, політичні мотивації, або навіть корупція. Це може призвести до недостатнього забезпечення бюджету та ускладнення здійснення програм та проєктів, спрямованих на розвиток та підтримку місцевих громад. Умови воєнного стану підсилюють важливість ефективного управління фінансами та максимальної мобілізації місцевих ресурсів, оскільки вони вимагають швидкого реагування на надзвичайні обставини та раціонального використання обмежених фінансових засобів для забезпечення потреб місцевих громад у складних умовах. Тому вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, який включає підвищення рівня фінансової грамотності органів місцевого самоврядування та стимулювання їх зацікавленості у максимальній мобілізації місцевих ресурсів для забезпечення стійкого розвитку територіальних громад у умовах воєнного конфлікту.

Таким чином, умови воєнного стану ставлять перед місцевими бюджетами низку викликів, які серйозно підривають їхню фінансову стійкість та здатність забезпечувати потреби територіальних громад. Однією з основних проблем є втрата фінансової спроможності окремих місцевих бюджетів у результаті воєнних дій. Зменшення ділової активності підприємств, втрата акцизів на пальне та неповне виконання планів по неподаткових платежах доповнюються залежністю територіальних громад від субвенцій та дотацій. Ця залежність свідчить про нестабільність фінансової системи та недостатню диверсифікацію її джерел. Низький обсяг доходних повноважень органів місцевого самоврядування порівняно з іншими країнами свідчить про необхідність реформування фінансової політики на місцевому рівні. Щорічне збільшення соціальних стандартів без відповідного фінансового відшкодування також створює напруженість у місцевих бюджетах. Профіцитність місцевих бюджетів, яка базується на «замороженні» видатків, а не на зростанні надходжень, відображає втрату потенціалу для розвитку та інвестицій. Низький рівень фінансової грамотності та відсутність зацікавленості

місцевих органів влади у максимальній мобілізації місцевих податків та зборів ускладнюють ефективне управління фінансовими ресурсами в умовах воєнного конфлікту. Для забезпечення стійкості та розвитку місцевих громад у період воєнного стану, необхідне систематичне та комплексне вирішення цих проблем шляхом реформування фінансової політики та підвищення фінансової грамотності управлінців.

3.2 Напрями реформування механізму формування доходів місцевих бюджетів для забезпечення фінансової стабільності та ефективного управління в умовах воєнного стану

Умови воєнного стану ставлять перед місцевими владними структурами надзвичайні виклики у формуванні доходів місцевих бюджетів та їхньому ефективному управлінні. В таких обставинах важливо розглянути напрями реформування механізму формування доходів, які забезпечать фінансову стабільність та здатність місцевих бюджетів функціонувати в умовах кризи. Розглядаючи наступні напрями, можна розробити ефективні стратегії для забезпечення стійкості місцевих бюджетів у непередбачуваних умовах воєнного конфлікту.

1. Диверсифікація джерел доходів є ключовим напрямом для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Цей процес передбачає зменшення залежності від субвенцій та дотацій шляхом активізації місцевих економічних секторів та підтримки підприємництва. Заохочення підприємств до розвитку є важливим аспектом цієї стратегії. Шляхом надання підприємствам стимулів, таких як податкові пільги чи фінансова підтримка, можна стимулювати їхні інвестиції в розвиток та розширення діяльності. Створення нових робочих місць також є важливим елементом цієї стратегії, оскільки це сприятиме зростанню доходів населення та зменшенню безробіття. Крім того, розвиток

місцевих підприємств може сприяти збільшенню обсягів податкових надходжень до місцевого бюджету. Шляхом підтримки місцевих підприємств та створення сприятливих умов для їхньої діяльності, можна забезпечити стабільні джерела доходів для бюджету, що сприятиме економічній стабільності регіону в умовах воєнного конфлікту.

2. Реформування податкової системи є важливим кроком для забезпечення фінансової стабільності та ефективного управління місцевими бюджетами в умовах воєнного стану. Цей процес передбачає перегляд податкових ставок та механізмів оподаткування з метою забезпечення більшої справедливості та стимулювання економічної активності. Одним з ключових аспектів цього реформування є заходи з підтримки малих та середніх підприємств. Це може включати податкові пільги, кредитну підтримку та інші заходи, спрямовані на стимулювання розвитку цього сектору економіки, який є важливим джерелом зайнятості та стабільності. Також до реформування може входити спрощення податкових процедур, що сприятиме зменшенню адміністративних витрат як для підприємств, так і для місцевих органів влади. Зменшення податкового тягара на підприємства та громадян також може стимулювати економічну активність та збільшення податкових надходжень до місцевого бюджету. Такі заходи спрямовані на створення більш сприятливого клімату для бізнесу та економічного розвитку на місцевому рівні, що є важливим у контексті забезпечення фінансової стабільності в умовах воєнного стану.

3. Стимулювання мобілізації місцевих ресурсів є ключовим аспектом реформування механізму формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Для цього необхідно розробляти та впроваджувати ефективні заходи, спрямовані на стимулювання місцевих органів влади до максимальної мобілізації місцевих податків та зборів. Першочерговим завданням є створення ефективних систем стягнення податків, які б дозволили збирати податки ефективно та без зайвих витрат часу та ресурсів. Це може включати впровадження сучасних інформаційних технологій, автоматизацію процесів збору та обробки інформації, а також зменшення бюрократичних перешкод. Крім того, важливим є заохочення місцевих органів влади до самостійного пошуку додаткових джерел доходів. Це

може бути досягнуто шляхом впровадження програм та заходів, спрямованих на підтримку ініціативних проєктів та інноваційних підходів у збільшенні доходів місцевих бюджетів. Такі заходи можуть включати надання фінансової та консультативної підтримки, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та підприємництва на місцевому рівні. Загалом, стимулювання мобілізації місцевих ресурсів є важливим кроком у забезпеченні фінансової стабільності та ефективного управління місцевими бюджетами в умовах воєнного стану, що сприятиме забезпеченню потреб населення та розвитку територіальних громад.

4. Ефективне управління видатками є ключовим аспектом реформування механізму формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. Для цього необхідно забезпечити ефективне використання бюджетних коштів шляхом перегляду пріоритетів витрат та оптимізації програм та проєктів. По-перше, важливо переглянути пріоритети витрат та звернути увагу на найбільш важливі сфери, які потребують фінансування в умовах воєнного стану, такі як здоров'я, освіта, соціальна допомога та безпека. Це вимагатиме аналізу та оцінки ефективності різних програм та проєктів, а також можливого перерозподілу бюджетних ресурсів. По-друге, оптимізація програм та проєктів є важливим елементом ефективного управління видатками, що може включати перегляд та скорочення витратних заходів, а також реорганізацію діяльності органів місцевого самоврядування з метою зменшення витрат та оптимізації ресурсів. Крім того, підвищення прозорості та відповідальності у використанні бюджетних ресурсів є важливим аспектом ефективного управління видатками. Це вимагатиме впровадження ефективних систем моніторингу та звітності, які б дозволили відстежувати та контролювати витрати, а також забезпечили б доступ громадськості до інформації про використання бюджетних коштів. Узагальнюючи, ефективне управління видатками є важливим кроком у забезпеченні фінансової стабільності та ефективного управління місцевими бюджетами в умовах воєнного стану, що сприятиме оптимальному використанню ресурсів та задоволенню потреб населення.

5. Підвищення фінансової грамотності серед органів місцевого самоврядування виступає як важливий напрямок для забезпечення фінансової стабільності та ефективного управління місцевими бюджетами, особливо в умовах воєнного стану. Варто забезпечити органи місцевого самоврядування необхідними знаннями та навичками у галузі фінансів та бюджетування. Це може бути досягнуто через розробку та впровадження навчальних програм, спеціальних курсів та тренінгів, спрямованих на покращення фінансової грамотності та управлінських навичок. Такі програми можуть включати в себе різноманітні аспекти фінансового менеджменту, бюджетного планування, аналізу фінансових показників та прийняття фінансових рішень. Крім того, консультації та інші освітні заходи можуть допомогти органам місцевого самоврядування у розумінні складних фінансових процесів та принципів, а також у вирішенні конкретних проблем, що виникають у процесі управління бюджетом. Це може включати консультації з фахівцями у галузі фінансів та аудиту, а також обмін досвідом з іншими органами місцевого самоврядування. Узагальнюючи, підвищення фінансової грамотності органів місцевого самоврядування може значно покращити управління місцевими бюджетами та забезпечити їх фінансову стабільність в умовах воєнного стану. Це може сприяти ефективному використанню бюджетних ресурсів та задоволенню потреб громади.

Ці напрями можуть сприяти покращенню фінансової стабільності та ефективності управління місцевими бюджетами в умовах воєнного стану, забезпечуючи необхідні ресурси для функціонування та розвитку територіальних громад.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження доходів місцевих бюджетів України та шляхів їх оптимізації в умовах воєнного стану дозволило зробити наступні висновки.

1. Дослідження сутності та особливостей формування доходів місцевих бюджетів показало, що доходи місцевих бюджетів є ключовим джерелом фінансування для місцевого самоврядування та територіального розвитку. Їх сутність включає податкові та неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, від органів державного управління, від ЄС та інших міжнародних джерел, а також цільові фонди. Формування доходів місцевих бюджетів базується на формульному підході, що забезпечує прозорість та об'єктивність у розподілі фінансових ресурсів. Важливо зазначити, що ця система вимагає постійного удосконалення та адаптації до змін у соціально-економічному середовищі. Фінансова стабільність та розвиток місцевих громад потребують ефективного управління доходами та їх раціонального використання з урахуванням потреб громадян.

2. Охарактеризувавши нормативно-правове регламентування доходів місцевих бюджетів та його зміни в умовах воєнного стану, робимо висновок, що система нормативно-правових актів, що регулює формування доходів місцевих бюджетів, створює комплексний механізм для забезпечення фінансової стабільності місцевих громад. Останні зміни в бюджетному законодавстві спрямовані на оптимізацію фінансування заходів територіальної оборони та захисту населення у воєнний період. Ці зміни дозволяють місцевим органам управління ефективно реагувати на зростаючі вимоги безпеки, що сприяє поліпшенню фінансування програм і заходів, спрямованих на захист інтересів громадян та забезпечення стабільності на місцевому рівні під час конфліктних ситуацій.

3. Виділивши індикатори і показники, що характеризують доходи місцевих бюджетів, бачимо, що алгоритм дослідження надає структурований підхід до

аналізу доходів місцевих бюджетів України на сучасному етапі. Він включає збір необхідних даних про доходи, аналіз їх динаміки, оцінку виконання плану, дослідження структури доходів, аналіз їх частки у бюджетних надходженнях та ВВП, вивчення динаміки та структури видатків. На завершальному етапі роботи слід сформулювати висновки та запропонувати рекомендації щодо оптимізації доходної бази місцевих бюджетів та покращення управління фінансами для забезпечення сталого розвитку регіонів.

4. Проаналізувавши динаміку та структуру доходів місцевих бюджетів в Україні за 2019-2023 рр., робимо наступні висновки. Періодичні коливання доходів місцевих бюджетів обумовлені економічними, політичними та соціальними умовами країни, такими як пандемія, війна та зміни в економічному середовищі. Це вимагає адаптації фінансової стратегії та пошуку ефективних шляхів забезпечення стабільності доходів місцевих бюджетів. Аналіз динаміки доходів дозволяє виявити зміни у внеску різних джерел до загального обсягу надходжень, таких як податкові надходження та доходи від органів державного управління. Це свідчить про необхідність удосконалення фінансової політики та забезпечення більшої фінансової самостійності місцевих бюджетів для сталого розвитку та ефективного управління місцевими фінансами.

5. Визначення ролі доходів місцевих бюджетів у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану показало, що доходи місцевих бюджетів важливі для потреб територіальних громад та зміцнення обороноздатності, особливо у воєнний період. Ці доходи фінансують інфраструктуру, соціальні програми, освіту, охорону здоров'я та інші сфери, сприяючи стабільності та розвитку територій. Ефективне використання цих доходів критично важливе для забезпечення потреб місцевих громад, особливо під час воєнного стану. Динаміка видатків місцевих бюджетів свідчить про зміни у пріоритетах та напрямках витрат, що відбуваються відповідно до економічної, соціальної та політичної ситуації в країні, а також управлінських рішень. Частка доходів місцевих бюджетів у загальних доходах зведеного бюджету відображає їхній стабільний внесок у фінансовий баланс держави.

6. Умови воєнного стану створюють серію викликів для місцевих бюджетів. Втрата фінансової спроможності, залежність від субвенцій, недостатність доходних повноважень, незрівнянність соціальних стандартів і недофінансування, а також профіцитність, що базується на «замороженні» видатків, та низький рівень фінансової грамотності управлінців – всі ці аспекти важко розв'язати в умовах конфлікту. Їхнє комплексне вирішення через реформи фінансової політики та підвищення грамотності стане кроком до стійкості та розвитку місцевих громад.

7. Напрями вдосконалення механізму формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану передбачає диверсифікацію джерел доходів, реформування податкової системи, стимулювання мобілізації місцевих ресурсів, ефективне управління видатками та підвищення фінансової грамотності. Ці заходи сприятимуть фінансовій стабільності та ефективному управлінню місцевими бюджетами у період воєнного конфлікту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення 23.04.2024).
2. Гуржій О. В. Механізми формування та удосконалення місцевих бюджетів в умовах становлення громадянського суспільства. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 1(28). С. 73 – 86
3. Плукар Л. А. Місцеві бюджети в умовах децентралізації: теоретичні аспекти. *Bulletin of Sumy National Agrarian University*. 2019. №4 (82). С. 160-165.
4. Пак Н.Т., Кобець К.О. Основні засади фінансової децентралізації в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2018. Вип. 33. С. 21–26.
5. Міщук Є. В., Адамовська В. С., Сідоров І. І. Прийняття рішень про розвиток місцевих бюджетів через маркетинг та інновації: роль публічної служби та приваблення інвестицій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 10. С. 144-151.
6. Рудик Н. В. Програмно-цільове бюджетування на рівні місцевих бюджетів для сталого розвитку громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 11. С. 44-51.
7. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3-12.
8. Гончар Г. П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 45. С. 225-232.
9. Опарін В. М., Паєнтко Т.В. Макрофінанси – новий тренд досліджень у фінансовій науці. *Фінанси України*. 2023. № 4. С. 92-104.
10. Щур Р. І. Методологічні основи формування дохідної бази об'єднаних територіальних громад. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 30(2). С. 113-117.
11. Канєва Т. В., Карпенко М. Ю. Доходи місцевих бюджетів як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку територій. *Проблеми економіки*. 2023. № 1. С. 185-191.

- 12.Юрчишена Л. В., Борачук В.І. Аналіз фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб та військового збору в місцевих бюджетах областей. *Бізнес Інформ*. 2023. № 10. С. 302-314.
- 13.Семенченко С. А. Доходи місцевих бюджетів як правова категорія. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2. С. 48-51.
- 14.Таукешева Т. Д. Доходи і видатки місцевих бюджетів як засіб розвитку територіальних громад. *Комунальне господарство міст*. 2019. № 7. С. 12-17.
- 15.Лисяк Л. В., Качула С.В., Біневич Ю.О. Зміни доходів та видатків місцевих бюджетів в процесі фінансової децентралізації: досвід ЄС в українських реаліях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 22-29.
- 16.Сторонянська І. З., Беновська Л.Я. Економіка регіонів в умовах коронакризи: тенденції розвитку та їх вплив на податкові доходи місцевих бюджетів. *Економіка України*. 2021. № 5. С. 59-77.
- 17.Письменний В. В. Розвиток організаційно-правового забезпечення формування доходів місцевих бюджетів України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 1. С. 132-142
- 18.Дем'янчук О. І. Формування доходів місцевого бюджету в умовах бюджетно-податкових реформ в Україні. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2021. № 22. С. 47-54.
- 19.Дмитровська В. С., Кохан І.В. Доходи місцевих бюджетів в умовах пандемії COVID-19. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. № 16(1). С. 180-190.
- 20.Лещух І. В. Доходи місцевих бюджетів в умовах війни: трансформація структури та перспективи подальшого формування. *Бізнес Інформ*. 2022. № 4. С. 74-82.
- 21.Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.04.2024).
- 22.Податковий Кодекс України від 02.12.2010 № 2755.VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення 23.04.2024).

23. Про державний бюджет України на 2023 рік: закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (дата звернення 23.04.2024).
24. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.04.2024).
25. Про добровільне об'єднання територіальних громад: закон України від 05.11.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення 23.04.2024).
26. Про затвердження Типової форми рішення про місцевий бюджет: наказ Міністерства фінансів України від 03.08.2018 № 668 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0953-18#Text> (дата звернення 23.04.2024).
27. Про основи національного спротиву: закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення 23.04.2024).
28. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України: закон України від 15.03.2022 № 2134-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text> (дата звернення 23.04.2024).
29. Вінницька О. А., Корнієнко Т. О., Чвертко Л. А. Місцеві податки як джерело доходів місцевих бюджетів. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2021. № 11(1). С. 18-24.
30. Вдовичен А., Вдовичена О., Табенська Ю. Формування доходів місцевих бюджетів за умов бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2023. № 5. С. 187-195.
31. Крупка М. І., Кульчицький М.І., Коваленко В.М. Трансформація ролі доходів місцевих бюджетів як інструменту бюджетного механізму в контексті децентралізації. *Світ фінансів*. 2018. № 3. С. 7-18.
32. Трусова Н. В., Сизоненко О.В. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Світ фінансів*. 2018. № 3. С. 19-27.

- 33.Глущенко Ю. А. Доходи місцевих бюджетів як джерело фінансового забезпечення на місцевому локальному рівні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 6. С. 52-61.
- 34.Котіна Г. М., Степура М.М., Тіліченко Є.Г. Макроекономічні впливи на доходи місцевих бюджетів України: аналітичний зріз. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2018. № 14(1). С. 241-253.
- 35.Верланов Ю., Радіченко О. Децентралізація в Україні: тенденції і фактори формування доходів місцевих бюджетів. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2019. № 6. С. 732-752.
- 36.Державний веб-портал бюджету для громадян. Open budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення 27.03.2024).
- 37.Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення 27.03.2024).
- 38.Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Придко Р. О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі*. 2023. № 1(1). С. 14-20.
- 39.Михальчишин Н. Л., Фабрисова А.Д. Доходи місцевих бюджетів: проблеми формування. *Причорноморські економічні студії*. 2022. № 77. С. 33-38.
- 40.Волохова І. С. Формування доходів бюджетів за рахунок податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Трансформаційна економіка*. 2023. № 3. С. 10-15.
- 41.Крутько М. Актуальні проблеми формування доходів місцевих бюджетів: правові аспекти та шляхи вирішення. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 89-95.
- 42.Славкова А. А. Податкові надходження в доходах місцевих бюджетів України та їх фіскальний потенціал. *Бізнес Інформ*. 2024. №2. С. 210–220. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-2-210-220>
- 43.Славкова А.А., Вороновська Д.Д. Доходи місцевих бюджетів України у забезпеченні потреб територіальних громад та зміцненні обороноздатності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2024. №2(112).